

**A jó kormányzással kapcsolatos elméletek az ókori kínai
gondolkodásban**

DAB 496

Dolgozat lezárásának dátuma:

2014-06-16

TARTALOMJEGYZÉK

1. A KULTÚRA ALAPPILLÉRE: A FILOZÓFIA. A JÓ KORMÁNYZÁSSAL KAPCSOLATOS ELMÉLETEK KITÜNTETETT HELYE AZ ÓKORI KÍNAI FILOZÓFIÁBAN - BEVEZETŐ RÉSZ....	3
2. ELMÉLETI FELVEZETÉS: ÓKORI KÍNAI VILÁGKÉP, AZ „ÉGI MEGBÍZATÁS”, AZ ESZMÉNYI URALKODÓK CSELEKEDETEI ÉS A KÍNAI FILOZÓFIA CSOPORTOSÍTÁSÁNAK KÍSÉRLETEI	4
2.1. Az ÓKORI KÍNAI VILÁGKÉP	4
2.2. Az „ÉGI MEGBÍZATÁS”	6
2.3. Az ESZMÉNYI URALKODÓK ÉS CSELEKEDETEIK	7
2.4. A KÍNAI FILOZÓFIAI IRÁNYZATOK CSOPORTOSÍTÁSÁRA TETT KÍSÉRLETEK	8
3. A JÓ KORMÁNYZÁSSAL KAPCSOLATOS ELMÉLETEK EGYIK LEGKORÁBBI FORMÁJA: A SZELLEMI VILÁGGAL ÖSSZHANGBAN TÖRTÉNŐ KORMÁNYZÁS.....	9
4. AZ ÍRÁSTUDÓK ISKOLÁJÁNAK EMBLEMATIKUS ALAKJA, KONFUCIUSZ.....	10
4.1. KONFUCIUSZ ÉLETE	11
4.2. A KONFUCIANIZMUS FŐBB TANÍTÁSAI	11
4.3. A KONFUCIÁNUS POLITIKAI FILOZÓFIA ÉS A JÓ KORMÁNYZÁS	13
5. MOZI, A KONFUCIUSZI TANÍTÁSOK BÍRÁLÓJA	16
5.1. A MOTIZMUS TÁRSADALMI HÁTTERE ÉS MOZI ÉLETE	16
5.2. AZ EGYETEMES SZERETET ÉS A JÓ KORMÁNYZÁS KAPCSOLATA A MOTISTA GONDOLATRENDSZERBEN	16
5.3. AZ ÁLLAM EREDETE ÉS A JÓ KORMÁNYZÁS KÖZÖTTI ÖSSZEFÜGGÉS A MOTIZMUS SZERINT	18
6. A KÍNAI GONDOLKODÁS EGYIK ALAPKÖVE, A TAOIZMUS.....	19
6.1. A TAOIZMUS „EGOISTA” KÉPVISELŐJE: YANG ZHU	19
6.1.1. <i>Yang Zhu gondolatrendszeréről általában</i>	19
6.1.2. <i>Yang Zhu és a jó kormányzás</i>	20
6.2. A TAOIZMUS LEGHÍRESEBB KÉPVISELŐJE, LAOZI.....	20
6.2.1. <i>Laozi tanításának alapfogalmai</i>	20
6.2.2. <i>Laozi elmélete a jó kormányzásról</i>	21
7. A TÖRVÉNYKEZŐK ISKOLÁJA.....	21
7.1. XUNZI, A LEGIZMUS KONFUCIÁNUS ATYJA.....	21
7.2. A LEGIZMUS TÁRSADALMI HÁTTERE.....	22
7.3. A JÓ KORMÁNYZÁS ELMÉLETE A LEGIZMUS SZEMSZÖGÉBŐL	23
7.4. A KONFUCIANIZMUS ÉS LEGIZMUS RÖVID ÖSSZEVETÉSE.....	26
8. A KÍNAI KOZMOLÓGIAI ELMÉLETEK EGYIK MEGHATÁROZÓ IRÁNYZATA, A YINYANG ISKOLA	27
8.1. A YINYANG ISKOLA KOZMOLÓGIAI ELMÉLETE	27
8.2. A YINYANG ISKOLA ÁLLÁSPONTJA A JÓ KORMÁNYZÁSRÓL.....	28
9. A KORSZAKALKOTÓ TANOK TOVÁBBÉLÉSE A KÉSŐBBI KOROKBAN.....	29
9.1. A KONFUCIUSZI TANOK TOVÁBBÉLÉSE AZ I.E. IV. ÉS III. SZÁZADBAN	29
9.1.1. <i>A „Közép mozdulatlansága” és a „Nagy tanítás”</i>	29
9.1.2. <i>Menciusz, a tanok megreformálója</i>	31
9.1.3. <i>Az „új szentek” híve, Xunzi</i>	34
9.2. ZHUANGZI, A TAOISTA TANOK I. E. IV.-III. SZÁZADI KÉPVISELŐJE.....	36

9.2.1. Zhuangzi tanításáról általánosságban	36
9.2.2. Zhuangzi elmélete a jó kormányzásról	37
9.3. A KONFUCIÁNUS ORTODOXIA HAN-KORI KIALAKULÁSA	37
9.3.1. Dong Zhongshu, a konfuciánus ortodoxia kialakítója	37
9.3.2. Dong Zhongshu elévülhetetlen érdemei.....	38
9.3.3. Dong Zhongshu politikai filozófiája	38
9.5. WANG CHONG, AZ URALKODÁS ÉS A TERMÉSZETI JELENSÉGEK KAPCSOLATÁNAK ELVETŐJE.....	39
9.5.1. Wang Chong általános tanításai	39
9.5.2. Wang Chong elmélete a jó kormányzásról	39
9.6. AZ „ÚT” ÚJRAÉRTELMEZÉSE – A NEOTAOIZMUS	40
9.6.1. A neotaoizmus és a neotaoista gondolkodók	40
9.6.2. A neotaoizmus a jó kormányzásról	40
10. IDŐTÁLLÓ PRINCÍPIUMOK VAGY FOLYAMATOSAN VÁLTOZÓ INTÉZMÉNYRENDSZER? NEM-CSELEKVÉS VAGY A NÉP SZOLGÁLATA? KONKLÚZIÓ	41

1. A KULTÚRA ALAPPILLÉRE: A FILOZÓFIA. A JÓ KORMÁNYZÁSSAL KAPCSOLATOS ELMÉLETEK KITÜNTETETT HELYE AZ ÓKORI KÍNAI FILOZÓFIÁBAN - BEVEZETŐ RÉSZ

Meglátásom szerint manapság sokan alábecsülik a filozófia jelentőségét. Véleményem szerint helytől és időtől függetlenül, egy adott kultúrkör filozófiájának ismerete jelentősen csökkentheti a más kultúrákkal való találkozás negatív hatásait, ez pedig hatványozottan igaz a Kínai Népköztársaságra, melynek kultúrája jelentősen eltér a nyugati kultúrától. Témaválasztásom oka a kínai filozófia és közigazgatás iránti érdeklődésem, amely két témának keresztmetszetében található a jó kormányzással kapcsolatos elméletek.

Dolgozatomban az ókori kínai filozófia jó kormányzással kapcsolatos elméleteit vizsgálom azért, mert Kína egyike a leghosszabb ideje egy adott területen folyamatosan létező civilizációknak, ebből fakadóan az ókori kínai filozófia jó kormányzással kapcsolatos elméletei mind a mai napig befolyásolják a jó kormányzással kapcsolatos gondolkodást. A jó kormányzással kapcsolatos ókori gondolatok nagy részét olyan tanácsok, intelmek és útmutatások adják, amelyeket az uralkodók, illetve vezető pozícióban lévők számára fogalmaztak meg a kérdéskörrel foglalkozó filozófusok, gondolkodók. A tanácsok jó része arra koncentrál, hogy miképpen érhető el az eszményi állapot a kormányzás területén, azaz a jó kormányzás. Más-más gondolkodók más-más módszereket találtak célravezetőnek, a dolgozatom célja pedig e szellemi versengés nyomon követése, amely során rávilágítok azokra a fogalmakra, amelyeket a gondolkodók kulcsfontosságúnak tartottak a jó kormányzás megvalósításához.

Dolgozatomban többek között a következő kérdésekre keresem a választ:

1. Mi az oka az ókori kínai filozófia sokszínűségének, a filozófiai irányzatok sokaságának?
2. Miben látták az egyes filozófiai irányzatok a jó kormányzás titkát?
3. A kezdetekben kialakult tanok mennyiben változtak az idő múlásával?

Dolgozatomat az ókori kínai világkép és a kínai filozófia csoportosításának leírásával kezdem, majd ismertetem az „égi megbízatás” fogalmát és az eszményi uralkodók cselekedeteit. Ezek után dolgozatom a kései Zhou-dinasztia (i. e. 8. sz. – i. e. 3. sz.)¹ ideje alatt megfogalmazásra kerülő, a jó kormányzással kapcsolatos elméletekre koncentrál. Dolgozatom során tehát sorra veszem az egyes filozófiai irányzatokat, amit a modellalkotó

¹ POLONYI, 1988. 25. o.

iskolák, a konfucianizmus, motizmus, taoizmus és legizmus leírásával kezdek, majd vizsgálom ezek későbbi korokban való továbbélését. Az egyes irányzatok jó kormányzással kapcsolatos elméleteinek leírása előtt nagyvonalakban ismertetem az iskola alapvető tanításait, amelyekből levezethetők a politikai filozófia dolgozatom szempontjából releváns elemei.

2. ELMÉLETI FELVEZETÉS: ÓKORI KÍNAI VILÁGKÉP, AZ „ÉGI MEGBÍZATÁS”, AZ ESZMÉNYI URALKODÓK CSELEKEDETEI ÉS A KÍNAI FILOZÓFIA CSOPORTOSÍTÁSÁNAK KÍSÉRLETEI

2.1. Az ókori kínai világkép

Az ókori kínaiak országukat barbárok által körülzárt civilizált szigetnek képelték el. Az ő elképzelésükben a világ alapját a négyszögletes föld adta, amelyre mennyezetként ráborul a kör alakú égbolt. Az ég kilenc emeletre tagozódik, ezeket egymástól tigrisek és párducok őrizte kapuk választják el, melyeknek parancsolója a Magasságos Úr (Shangdi 上帝, a főisten) egy-egy kapuőre. A legalsó kapu az égi és a földi világ határa, ezen keresztül száll alá a nyugati szél. A legfelső emeleten, a Nagymedve csillagzatban van a Mennyei Palota, a Magasságos Úr lakhelye, aki innét kormányozza az eget és a földet. Palotáját az Égi Farkas (a Sirius csillag) őrzi, aki a hozzá közelítőket megöli. A palota alatt helyezkedik el az ég, amely annak ellenére, hogy kilencemeletes, nem boltozatos: alsó része lapos, mint egy kocsikerék. Az ég és föld közt nincs válaszfal, csupán a föld nyolc sarkában állnak pillérek (hegyek), amelyek tartják az eget és visszatartják attól, hogy a földre zuhanjon. Eredetileg e pillérek egyformák voltak, az ég és föld pedig párhuzamos volt egymással.² Mindez addig tartott, míg az ég el nem mozdult eredeti helyéről. Ennek az elképzelésnek a magyarázata a következő: egy idők előtti hatalmi versengés Gonggong és Zhuanxu között véres összecsapásakor az emberfeletti erejű, kígyó testű, emberfejű szörnyeteg (Gonggong) haragjában fejét odaverte a Buzhou hegyhez, melynek következtében megrogyant az égbolt és északnyugaton rádőlt a földre, ami ennek következtében megbillent délkeleten. Ez az eredője annak, hogy a Sarkcsillag, amely eredetileg az égbolt közepén volt, már nem a zeniten helyezkedik el, valamint ez okozta azt is, hogy a csillagok keletről nyugatra haladnak az égen, a folyók pedig nyugatról keletre folynak a földön.³

Az ég alatt elterülő föld koncentrikus övezetekre oszlik. Középen van Kína kilenc tartománya, amelyet a már említett barbárok vesznek körül. Ez az emberi világ délen és keleten elér az óceánig, északon és nyugaton pedig hatalmas sivatagok határolják. Mivel a

² MASPERO, 1978. 30. – 31. o.

³ P. SZABÓ, 2000. 35. – 36. o.

föld négyszög alakú, az ég pedig kerek, a föld négy sarkát nem borítja be az ég. Ezeken a periféria területeken mitologikus lények lakoztak. Nagyvonalakban így képzeltek el a világot a régi kínaiak, s a legtöbb ókori néphez hasonlóan maguknak kiváltságos helyet biztosítottak benne, a föld „középső országában” (Zhongguo 中国).⁴

Ez a világkép, valamint az ebből eredő a nagyhatalmi öntudat az elkövetkezendő évszázadokban rányomta a bélyegét Kína nemzetközi kapcsolataira, erre a legjobb példa egy a XVIII. században megtörtént eset.

1720-ban Kangxi kínai császár monopolizálta a külfölddel folytatott kereskedelmet: az idegen kereskedők csak a Kantonban létrehozott „Gonghang” (Kohong, Kunghang) céggel léphettek üzleti viszonyba, ami korlátozta az európaiak mozgásterét. Az angolok meg akarták szüntetni a „Gonghang” monopóliumot, ezért 1792-ben elküldték Kínába Lord Macartney angol követet, hogy tárgyaljon a Mennyei Birodalommal, érje el a „Gonghang” felszámolását és ezzel növelje az angolok kereskedelmi lehetőségeit. Kína ekkor még nem ismerte az egyenjogú nemzetközi kapcsolatokat, így az angol követet és kíséretét egy alárendelt állam képviselőjeként fogadták. Az angolokat szállító járműveken ilyen feliratú zászlók voltak: „Az angolok országából érkező hódolati adó átnyújtói”. Kína ebből az egyenlőtlennek hitt viszonyból fakadóan elutasította az angol követeléseket, a kínai császár meghökkentő hangvételű válaszlevelet küldött:

„Te, ó, uralkodó, messze lakozol, sok tengeren túl, és mégis attól az alázatos kívánságtól vezettetve, hogy civilizációnk jótéteményeiben osztozhass, követséget küldtél, amely engedelmesen eljuttatta hozzánk az üzenetedet. Azok a komoly kifejezések, amelyekből az üzenet áll, bizonyítják részedről a tiszteletteljes alázatosságot, mely rendkívül dicséretre méltó. Ami azt a kérelmedet illeti, hogy egy alattvalódat mennyei udvaromhoz küldhesd, hogy ellenőrizze országod kereskedelmét Kínával, úgy ez a kérés ellentmond dinasztiám minden szokásának, és semmilyen módon sem fogadható el. Ha úgy rendelkeztem, hogy az általad küldött hódolati ajándékokat, ó, uralkodó, elfogadják, úgy ez kizárólag azért történt, mert figyelembe vettük azt az érzést, amely arra indított, hogy elküldd őket. Dinasztiánk hatalmas győzelmeinek híre elhatolt az Égalatti minden országába, s a szárazföldek és tengerek valamennyi nemzetének uralkodói elküldik értékes ajándékaikat (...)” A levél zárása: „Reszkess, engedelmeskedj, és ne kövess el tiszteletlenséget!”⁵

⁴ MASPERO, 1978. 32. – 33. o.

⁵ POLONYI, 1988. 90. - 92. o.

Az ókori kínai világkép szempontjából fontos még megemlíteni a világ hármas felosztásának elméletét. Az ókori kínaiak elképzelése szerint a világ három részre osztható: az égi, földi és emberi szférára. E koncepció szerint az uralkodó az emberi szféra középpontja, és egyúttal közvetítő szerepet tölt be. Az elképzelés szerint, amennyiben az uralkodó engedelmeskedik az Ég akaratának, úgy harmónia uralkodik a világban, de ha ellenszegül, az Ég büntetést fogantatosít, amely természeti csapások (áradások, földrengések) képében jelenik meg.⁶ Ebből levonható a következtetés, hogy az ókori kínaiak az uralkodó jó vagy rossz kormányzásától tették függővé az egész világ harmóniáját.

A fentiekből világosan látszik, hogy az ókori kínai világkép hosszú időn át meghatározta a kínai gondolkodást, ezért ennek tisztázása dolgozatomban szempontjából nélkülözhetetlen volt.

2.2. Az „égi megbízatás”

A kínai gondolkodás másik alapköve az „égi megbízatás” (tianming 天命) intézménye, amely egészen 1912-ig uralkodó tétel volt a kínai politikában.⁷

Az ókori kínai gondolkodásban az uralkodónak, az Ég Fiának sajátos helye van, „égi megbízatást” teljesít az égalattiban, ami közvetítői szerepet jelent az alattvalók és az Ég között. A megbízatást bármikor megvonhatják tőle, amennyiben letér az erény útjáról,⁸ valamint nem biztosítja a nép békéjét az arra méltók hivatalba emelésével, ami uralkodói kötelessége.⁹

Az „égi megbízatás” elvesztése - amelynek égi előjele lehet a nap- és holdfogyatkozás, elemi csapások stb. - esetén bekövetkezik a „sorsforduló” (geming 革命), amelyeket felkelések, dinasztiaaváltások idéznek elő, ezek azonban nem hoznak strukturális változást a kínai kormányzati rendszerben, mindössze az uralkodó személye változott meg.¹⁰ A sorsforduló következtében a megbízatást más uralkodó vagy dinasztia kapja, ám az bármikor megvonható tőlük méltatlan viselkedés esetén. A kínai politikai gondolkodásnak e princípiumára jellemző az, hogy megjelenik a hierarchia, azaz megbízatását mindenki egy a hatalmi struktúrában fölötte állótól kapja, a hivatalnokok az uralkodótól, az uralkodó pedig magától az Égtől, továbbá megjelenik az a gondolat, hogy az uralkodónak és minden hivatalnokának méltónak kell lennie az általa betöltött tisztségre, ami pedig szorosan

⁶ BUCKLEY EBREY (szerk.), 1993. 57. o.

⁷ TÓKEI, 2005. 35. o.

⁸ TÓKEI, 1988. 33. o.

⁹ TÓKEI, 2005. 35. - 36. o.

¹⁰ TÓKEI, 1988. 33. - 34. o.

kapcsolódik a régi nemzetségi társadalom demokratizmusához. Később ez a gondolat vált a konfuciánus ideológia kiindulópontjává.¹¹

Az égi mandátum tehát ismét egy olyan kiemelten fontos fogalom, amely elengedhetetlen fontosságú a kínai politikai filozófiák értelmezéséhez.

2.3. Az eszményi uralkodók és cselekedeteik

A kínai filozófia egyik kiemelkedő alakja, Konfuciusz úgy vélte, hogy a múltban léteztek olyan uralkodók, kik erényeik segítségével vezették népüket, így regnálásuk alatt megvalósult a jó kormányzás.¹² Konfuciusz és számos más filozófus hivatkozik ezekre az eszményi uralkodókra, ezért fontosnak tartom, hogy tisztázzam személyüket és cselekedeteiket, hogy ezáltal is könnyebben érthetővé váljanak a következőkben kifejtendő filozófiai irányzatok.

Az egyik legfontosabb ilyen uralkodó Yao volt, aki a konfucianizmus két kiemelkedő jelentőségű területén bizonyította nagyságát és műveltségét: megfelelően vezette a szertartásokat és értett a zenéhez. Tíz, általa méltatlannak megítélt fia helyett Shunt, a gyermeki tisztelet területén kiemelkedő szegény parasztot választotta utódjául. Shunt, a következő eszményi uralkodót az apja és testvére háromszor próbálta megölni, ő azonban továbbra is engedelmes, szerető fiú és jószágos testvér maradt.¹³ Shun születése oly mély volt, hogy magát az Eget is megindította:

„Shunt, Gu Sou fiát határtalan születést jelezte, noha apja faragatlan fráter, anyja csalárd perszóna, Xiang nevű öccse pedig igen rátarti fickó volt.

Shun születéstől magatartása olyannyira megindította az Eget, hogy amidőn a Li-hegynél szántott, elefántok csörtettek elő, és felszántották számára a földet, madarak ereszkedtek alá, és kigyomlálták helyette a gazt.

Mikoron Yao császár hírére vette mindennek, Shun szolgálatába állította kilenc fiát, és hozzáadta két leányát. Később aztán az égalatti kormányzását is neki engedte át.”¹⁴

A harmadik kiemelkedő uralkodó Yu, Shun utódja volt. A régi idők fontos kérdései közé tartozott az embereket folyamatosan fenyegető áradások szabályozása is, amelynek területén Yu jelentette az eszményképet: a férfit annyira elfoglalta a királyságban épülő gátak felügyelete, hogy tíz évig még otthonába sem tért vissza.¹⁵ Végül nagyra becsülték még a Zhou-dinasztia alapítóit, Wen és Wu királyokat is, továbbá Wu testvérét, Zhou herceget, aki

¹¹ TÓKEI, 2005. 36. o.

¹² P. SZABÓ, 2003. 107. o.

¹³ SAUGHNESSY, 2011. 80. o.

¹⁴ P. SZABÓ, 2003. 41.o.

¹⁵ SAUGHNESSY, 2011. 81. o.

az erény mintaképe volt. Wu a legenda szerint könyörgött őseihez, hogy az ő életét vegyék el a megbetegedett Wu-é helyett. Wu meghalt, de a legenda szerint a herceg a hatalom megragadása helyett inkább régensként szolgált Wu zsenge fiát. Zhou herceg részben azért örvendett ekkora tiszteletnek, mert ő hozzá köthető a konfucianizmus szempontjából kiemelkedően fontos szertartások kialakítása.¹⁶ Zhou herceg érdemei közé sorolandó még a Zhou-ház hatalmának megszilárdítása és az állam alappilléreinek lefektetése. Egyes nézetek úgy tartják, hogy Zhou herceg az elsők között volt, akik használták az „égi megbízatás” fogalmát, ugyanis ő volt az, aki kijelentette, hogy a Shang dinasztia utolsó uralkodója korrupt és kegyetlen volt az alattvalóihoz, amiért elvesztette az „égi mandátumot”, amit az Ég átadott a Zhou uralkodóknak.¹⁷

2.4. A kínai filozófiai irányzatok csoportosítására tett kísérletek

A kínai filozófiát számtalan egymással versengő iskola harca jellemezte az i.e. 5. és i. e. 3. század idején. Ebben az időben olyan sok irányzat volt, hogy a kínaiak a „száz iskolaként” emlegették őket.¹⁸ A későbbi korokban e kavalkádban próbált meg rendszert teremteni két neves történétíró, kiknek rendszerezési kísérleteit az alábbiakban ismertetem.

A kínai iskolák rendszerezésére tett első kísérlet Sima Tan (meghalt i. e. 110-ben) nevéhez köthető, amely szisztematizálás hat különböző csoportot állapít meg. Sima Tan fia volt Sima Qian (i. e. 145 – i. e. 86), kinek nevéhez fűződik *A történétíró feljegyzései* (Shiji 史记) című alkotás, amely a kínai történétírás egyik legfontosabb dokumentuma. A Sima Tan által alkotott szisztéma csoportjai a következők:

1. A Yinyang iskola, amely nevét a kínai kozmológia két fő vezérlő elvéről, a „yinről” és a „yangról” kapta.
2. Az írástudók iskolája (rujia 儒家), melyet a nyugati szakirodalom konfucianizmusnak nevez,¹⁹ bár fontos megemlíteni, hogy habár Konfuciusz kiemelkedő személyisége volt az iskolának, nem ő indította el az irányzatot.²⁰
3. A motisták iskolája, amely egy Mozi által vezetett, szigorú szabályok szerint működő, jól szervezett közösség volt.
4. A nevek iskolája (mingjia 名家), melynek középpontjában a „nevek” és „létezők” közti különbségek illetve összefüggések voltak.

¹⁶ SAUGHNESSY, 2011. 81. o.

¹⁷ VAN NORDEN, 2002. 5. o.

¹⁸ FENG, 2003. 58. o.

¹⁹ FENG, 2003. 58. o.

²⁰ P. SZABÓ, 2003. 105. o.

5. A legisták iskolája (fajia 法家), melynek képviselő úgy gondolták, hogy a jó kormányzásnak az írástudók által hangsúlyozott erkölcs helyett pontosan meghatározott törvényeken kell alapulnia.
6. Az Út és erény iskolája (daodejia 道德家), amelynek központi fogalma az „út” (dao 道) és annak megjelenése az egyesben, ami nem más, mint az erény (de 德).

Sima Tan után Liu Xin is kísérletet tett a több száz iskola osztályozására, amelyben nem tudott új eredményeket felmutatni, azonban elévülhetetlen érdemei vannak az egyes iskolák történelmi előzményeinek felvázolásában. Az ő munkáját kiegészítette Feng Youlan, ami a következőképpen néz ki:²¹

- „ - Az írástudók iskolájának gyökerei az írástudókhoz,
- a motista iskola gyökerei a kardforgatókhoz,
- a taoista iskola gyökerei a remetékhez,
- a nevek iskolájának gyökerei a vitatkozókhoz,
- a yinyang iskola gyökerei az okkult tudományok művelőihez,
- a legista iskola gyökerei pedig a módszerek embereihez nyúlnak vissza.”²²

Ezek tehát az ókori filozófiai iskolák csoportosításai és gyökerei, ezen alapfogalmak és kulcsfontosságú ismeretek tisztázása után kezdem el a jó kormányzással kapcsolatos elméletek leírását.

3. A JÓ KORMÁNYZÁSSAL KAPCSOLATOS ELMÉLETEK EGYIK LEGKORÁBBI FORMÁJA: A SZELLEMI VILÁGGAL ÖSSZHANGBAN TÖRTÉNŐ KORMÁNYZÁS

Az ókori Kínában voltak olyan különleges pozíciót betöltő emberek, akik közvetítő szerepet töltöttek be a szellemek és az emberek világa között. Szakértői voltak az álomfejtésnek, próféciaírásnak, ördögűzésnek, jövendőmondásnak és gyógyításnak is. Az ilyen szakértők jelenlétének első bizonyítékai az időszámításunk előtti 3. évezredből származó jósló csontok. A korabeli jóskok teknősbéka páncélját, illetve marha lapocka csontját használták arra, hogy kapcsolatba lépjenek a túlvilággal. A jövendőmondók előbb alaposan előkészítették a csontokat, majd különböző vájatokat véstek beléjük. A rituálé során felhevítették a csontokat, amelyeken a hő hatására különböző repedések jelentek meg és ezeket felhasználva fordították le a szellemek akaratát. Ezt a rituálét akkor végezték, ha az uralkodó az ősei tanácsát kérte egyes ügyekkel kapcsolatban, legyen az háborúba bocsátkozás, vadászat, vagy új város

²¹ FENG, 2003. 58. – 60. o.

²²FENG, 2003. 66.o.

építése. Erre az egész procedúrára azért volt szükség, mert a korabeli kínaiak elképzelése szerint, a túlvilág az, ahol minden bölcsesség lakozik, az ősök üzenete tehát tévedhetetlen. A túlvilághoz pedig az egyetlen kapcsolatot a közvetítők jelentették, akik ennek köszönhetően privilegizált helyzetet élvezhettek.²³

Véleményem szerint elmondható tehát, hogy a jó kormányzással kapcsolatos elméletek legkorábbi formája már az i. e. 3. évezredben megjelent. A jó kormányzás pedig ebben az időben az ősök mindenható tudására való támaszkodást és a szellemek tanácsainak betartását jelentette.

4. AZ ÍRÁSTUDÓK ISKOLÁJÁNAK EMBLEMATIKUS ALAKJA, KONFUCIUSZ

A Tavasz és Ősz korszak (i.e. 8. sz. – i. e. 5. sz.), valamint a Hadakozó Fejedelemségek (i.e. 5. sz. - i. e. 3. sz.) korszaka jelentette a feudális Zhou dinasztia (i.e. 11. sz. - i. e. 3. sz.) végét.²⁴ A Tavasz és Ősz korszakában a Zhou dinasztia hatalma egyre formálisabbá vált, a tényleges erő azon kisebb fejedelemségek kezében összpontosult, amelyek továbbra is elismerték a dinasztia tekintélyét. Ezek a fejedelemségek továbbra is tiszteletben tartották a Zhou uralkodók hatalmának égi eredetét, de a politikailag már önállósodni kezdtek. A Hadakozó Fejedelemségek korszakában a fejedelemségek tovább erősödtek és erre az időszakra már az állandósult fegyveres konfliktus a jellemző. Ebben a korban a fejedelemségek célja az volt, hogy minél nagyobb területen terjesszék ki hatalmukat, végső soron pedig egyesítsék a birodalmat.²⁵

E hosszú, káosztól és felfordulástól sújtott időszak társadalmi változásainak hatására sok kiváltságos pozícióban lévő ember kegyvesztetté vált és új megélhetés után kellett néznie. Sok ilyen ember gondolatainak középpontjában a káosz és nyugtalanság okainak mibenléte, valamint a problémák megoldásának módzatai álltak. A Tavasz és Ősz korszaka a miniszterekhez hűséges tanácsadók (shi 士) felemelkedését hozta. A későbbi társadalmi folyamatok miatt ez a réteg elvesztette társadalmi pozícióját, ám gyorsan létrehoztak maguknak egy új kulturális társadalmi elitet. Ezek az írástudók fejedelemségről fejedelemségre vándoroltak, és a társadalmi helyzet jobbításának érdekében ajánlották fel segítségüket a minisztereknek, fejedelmeknek, valamint egyéb magas pozícióban lévő

²³ CHANG, 1983. 44. – 55. o.

²⁴ LAI, 2008. 3. o.

²⁵ POLONYI, 1988. 21. o., 25. o.

személyeknek. A politikai helyzet determinálta a teóriáikat: legtöbbnek témája a moralitás, politikai társadalom és a jó kormányzás volt.²⁶

Az ilyen gondolkodók közé tartozott Konfuciusz, aki az írástudók iskolájának kiemelkedő személyisége volt. Ezt az iskolát a mai Nyugaton konfucianizmusként emlegetik, azt azonban mindenképp fontos megemlíteni, hogy ő maga az irányzatnak nem elindítója, hanem egyik kiemelkedő képviselője volt, akinek eszméi és tanításai rendkívül nagy befolyást gyakoroltak nemcsak erre az iskolára, hanem a kínai gondolkodás egészére is.²⁷

4.1. Konfuciusz élete

Konfuciusz i.e. 551 és i.e. 479 között élt, ősei származásukat egészen a Zhou-kort megelőző Shang-dinasztia királyi házáig vezették vissza. Az előkelő család belpolitikai viszály következtében még Konfuciusz születése előtt kegyvesztetté vált, és Lu fejedelemségbe menekült, így Konfuciusz már szegénysorban nevelkedett.²⁸ Fiatal korában egy gabonacsűrben dolgozott, majd a közösségi földek és nyájak felügyelete volt a feladata.²⁹ Később hivatalt kapott a fejedelemségben, majd ötvenévesen jelentősebb pozícióhoz jutott, amiről azonban politikai intrikák miatt rövidesen kénytelen volt lemondani és száműzetésbe vonulni.³⁰ Korának harcai és a birodalomban uralkodó felfordulás meggyőzte arról, hogy ez a hanyatlás érája, amelyből kiutat a társadalom újjászervezése jelenthet.³¹ Így hát megkezdte fejedelemségről fejedelemségre való bolyongását, és hirdette eszméit a kormányzás tudományáról,³² amelynek alapját a régmúlt kor eszményi uralkodóinak módszereihez való visszatérés alkotta.³³

4.2.A konfucianizmus főbb tanításai

A konfucianizmusról előljáróban érdemes megemlíteni azt a fő vonását, hogy társadalmi és nem egyéni erkölcsi rendszer: a hangsúly nem az egyénen van, hanem annak társadalommal való viszonylatain, amelyekben úrként vagy alattvalóként jelenik meg.³⁴

Ahhoz, hogy megértsük a konfucianizmus mibenlétét, először is sorra kell vennünk néhány olyan morális tulajdonságot, erényt, amely kiemelten fontos a konfuciánus gondolkodók számára:

²⁶ LAI, 2008. 3. o.

²⁷ P. SZABÓ, 2003. 105. o.

²⁸ FENG, 2003. 67. o.

²⁹ KULCSÁR, 2007. 14. – 15. o.

³⁰ FENG, 2003. 67. o.

³¹ KULCSÁR, 2007. 14. – 15. o.

³² FENG, 2003. 67. o.

³³ MASPERO, 1978. 365. o.

³⁴ MASPERO, 1978. 372. o.

„- szülőtisztelet (xiao 孝): szülők iránt tanúsított helyes magatartás,

- testvértiszelet (ti 悌): elsődleges jelentése az idősebb testvérek iránt tanúsított megfelelő magatartás, kiterjesztett értelemben az idősebb emberekkel szembeni helyes viselkedés

- emberség (ren 仁): az emberek szeretete és az ebből fakadó helyes magatartás mindenkiel szemben

- igazságosság (yi 义): a kötelességek szerint való cselekvés minden helyzetben

- hűség (zhong 忠): a feljebbvaló iránt tanúsított állhatatos lojalitás.”³⁵

A konfuciánus állameszmény egy patriarchális családokból állammá szervezett hálózat, azaz egy hatalmas patriarchális család, amelyben mindenkinek megvan a maga helye.³⁶ A konfuciánusok álláspontja szerint a társadalom öt viszonyra épül: az uralkodó és az alattvaló, a szülő és gyermek, a férj és feleség a báty és öcs, végül pedig a barát és barát kapcsolatára. Ezzel az öt viszonnal kapcsolatban fontos megemlíteni Konfuciusz azon álláspontját, mely szerint úgy lehet rendet teremteni, ha megvalósul a „nevek kiigazítása” (zhengming 正名). E törekvés lényege az, hogy a nevek és általuk jelölt fogalmak valódi fedésben legyenek, ugyanis minden névnek van jelentése, amely kifejezi az általa jelölt dolgok osztályának lényegét, a dolgoknak pedig meg kell felelniük ennek az ideális lényegnek. Példának okáért, az uralkodó fogalmának lényege az, amilyennek az eszményi uralkodónak lennie kell. Amennyiben a név jelentése szerint cselekszik, akkor igazi uralkodó, mind nevében, mind ténylegesen, így a név és a létező megegyezik. Ha ez nem valósul meg, akkor az uralkodó tulajdonképpen nem uralkodó, még akkor sem, ha az alattvalók elismerik őt uruknak. A társadalmi kapcsolatrendszerben minden név (uralkodó, apa) felelősséggel és kötelezettségekkel jár. A nevet viselő egyéneknek kötelességük megfelelni az ezzel járó elvárásoknak és feladatoknak.³⁷ Ha az egyén nem tartja be kötelességét, nem büntetést kap, hanem szégyen övezi, amely Konfuciusz szerint a leghatékonyabb visszatartó erő. Ebből világosan levonható a következtetés, hogy Konfuciusz olyan társadalmat szeretett volna, ahol mindenkinek megvan a maga helye, és mindenki ahhoz méltóan viselkedik.³⁸

³⁵ P. SZABÓ, 2003. 107.o.

³⁶ TÖKEI, 2005. 55. o.

³⁷ FENG, 2003. 71. o., 246. o.

³⁸ KULCSÁR, 2007. 16. o., 21. o.

4.3. A konfuciánus politikai filozófia és a jó kormányzás

A konfucianizmus szerteágazó filozófiai rendszerén belül így el is jutottunk dolgozatom szempontjából a legfontosabb részhez, a konfucianizmus jó kormányzáshoz kapcsolódó elméletéhez, mely elmélet is több aspektusból tevődik össze.

Konfuciusz jó kormányzással kapcsolatos tanításainak alapköveként szolgál az a gondolat, mely szerint a jó uralkodó a törvényekkel és katonai erővel való kormányzás helyett erényeivel kormányoz. Szerinte, aki erénnyel kormányoz, rendet teremt az emberi világban, erre voltak képesek a régmúlt kor eszményi uralkodói, mint például Yao, Shun és Nagy Yu. Ez az elmélet jól visszatükröződik a Konfuciusz és tanítványainak gondolatait tartalmazó *Beszélgetések és mondások* (Lunyu 论语) című könyvből vett idézetben, mely az univerzumban uralkodó rendet a csillagok a mozdulatlan Sarkcsillag körüli mozgásához hasonlítja:³⁹

„A mester mondotta: „Aki erényével gyakorolja a kormányzást, az olyan, akár az északi sarkcsillag, amely mozdulatlanul a helyén marad, bár minden csillag mozog körülötte.”⁴⁰

Konfuciusz szerint az uralkodó erkölcsi kötelessége, hogy harmóniát és gazdagságot teremtsen a világon, valamint példát mutasson a népnek magatartásával.⁴¹ Az állam vezetőjének viselkedése mintegy „visszatükröződik” a nép viselkedésében, tehát az uralkodó erénye, az „égi megbízatásból” nyert természetfeletti hatás determinálja a nép viselkedését, teszi azt jóvá vagy rosszá.⁴² Ezt az állítást bizonyítani szolgáljon néhány idézet, mely szintén a Mester követői által lejegyzett⁴³ *Beszélgetések és mondások* című műből származik:

„Kormányozni annyi, mint a helyes útra igazítani. Ha te, uram a helyes úton járva vezeted (a népet), akkor ugyan ki merne letérni a helyes útról?”⁴⁴

„Ha (az uralkodó) maga helyesen [példamutatóan] viselkedik, akkor parancsolnia sem kell, megy minden a maga útján. Ha azonban ő maga nem példamutató, akkor hiába ad ki parancsokat, azokat nem követik.”⁴⁵

„Ji Kangzi megkérdezte, mit kell tenni ahhoz, hogy a nép tisztelettel, hűséges és erényeiben buzgó legyen. A mester így szólt: Közeledj hozzá komolysággal, s tisztelettel

³⁹ P. SZABÓ, 2003. 106. – 107. o.

⁴⁰ Lunyu. II. 1. (Tőkei Ferenc fordítása) in: TŐKEI, 2001. 15.o.

⁴¹ BURGH, 2007. 134. o.

⁴² MASPERO, 1978. 367. o.

⁴³ TŐKEI, 2005. 53. o.

⁴⁴ Lunyu. XII. 17. (Tőkei Ferenc fordítása) i. m. 87.o.

⁴⁵ Lunyu. XIII. 6. (Tőkei Ferenc fordítása) i. m. 93.o.

lesz; légy szülőtisztelő és kegyes, akkor hűséges lesz hozzád; emeld fel a jókat és tanítsd a tökéletleneket, akkor buzgó lesz erényeiben.”⁴⁶

Ahogy az uralkodó erénye tükröződik a népben, úgy a fejedelem vétkei is megjelennek az alattvalók vétkeiben, így az alattvalók rossz viselkedése is a fejedelem felelőssége.⁴⁷

„Ha te, uram, nem leszel kapzsi, akkor akár jutalmat adhatsz érte, mégsem fognak lopni.”⁴⁸

Konfuciusz az erényeknek a közönséges emberekre való befolyását egy természeti jelenséghez hasonlítja és szükségszerűen bekövetkezőnek tekinti:⁴⁹

„A felsőbbrendű ember erénye olyan, akár a szél, a közönséges embereké pedig akár a fű. Ha fölötte fúj a szél, a fűnek meg kell hajolnia.”⁵⁰

A fentiekben gyakran említett „erény” csak a szentekben (shengren 圣人) volt teljes, akik Konfuciusz idejében nem születtek. Az ő eszményüket csupán meg lehetett közelíteni a „felsőbbrendű” vagy „nemes” emberré válással (junzi 君子).⁵¹ A „nemes ember” lehet például olyan bölcs hivatalnok, aki tudatában van annak, hogy a társadalom rendje és az ő pozíciója csak akkor van biztonságban, ha az égi rendeléstől megszabott helyén marad és az „igazságosság” erénye szerint él.⁵²

Ezt a szintet mindenki elérhette, a régmúlt kor eszményi uralkodóitól fennmaradt írások, valamint a szertartások és a zene tanulmányozásával. A „nemes emberré” váláshoz továbbá elengedhetetlen az erkölcsi tökéletesedés, amit a már fent említett erények egyikének, az emberségnek elsajátításával lehet megvalósítani. A konfucianizmus szerint a „nemes emberré” válás nem az ember egyéni javáért, hanem az egész nép érdekében történik. Valójában a néptől semmi értelmi erőfeszítés nem várható el, a jó útra térítés (kormányzás) csak a hierarchiában feljebb lévőkől jöhet, azoktól, akik kormányoznak. Ha a népet kormányzók közül valaki, legyen az fejedelem, vagy akár egy miniszter „nemes ember”, az erényével, amely kihat a népre, vissza tudja állítani a társadalmi rendet. A Konfuciusz hirdette erkölcs ily módon nem a köznépnek volt címezve, épp ellenkezőleg, csak a népet irányító uraknak szólt, akiknek semmiféle erőfeszítése nem vezethetett sikerre, hacsak nem került középük egy „nemes ember”. Ez persze nem azt jelentette, hogy a közönséges hivatalnokok

⁴⁶ Lunyu. II. 20. (Tőkei Ferenc fordítása) i. m. 17.o.

⁴⁷ MASPERO, 1978. 368. o.

⁴⁸ Lunyu. XII. 18. (Tőkei Ferenc fordítása) i. m. 87.o.

⁴⁹ MASPERO, 1978. 368. o.

⁵⁰ Lunyu. XII. 19. (Tőkei Ferenc fordítása) i.m. 87.o.

⁵¹ MASPERO, 1978. 368.-369. o.

⁵² TŐKEI, 2005. 55. o.

fel voltak mentve a „nemes emberré” válást célzó erőfeszítések alól: az uralkodó akármelyik arisztokratát vagy hivatalnokot kinevezhette miniszterévé, amely eshetőségre készen kellett állniuk és ennek reményében „művelniük” kellett magukat.⁵³

A konfucianizmus gondolatrendszerében a fentebb említett erények közül kiemelt helye van a szülőtiszteletnek és a szülőtisztelettel való kormányzásnak, mely a jó kormányzás egyik összetevője. A szülőtisztelettel való kormányzás nem ugyanúgy nyilvánul meg a kormányzat egyes szintjein, a hierarchia minden lépcsőfokán más viselkedésben manifesztálódik.⁵⁴

Az uralkodó szintjén a szülőtisztelet akkor valósul meg, ha az Ég Fia szeretet- és tiszteletteljesen viselkedik szüleivel, így erényével a nép példaképévé válik. A fejedelem szülőtisztelete abban nyilvánul meg, hogy magasabb beosztása ellenére nem fölényeskedik, valamint mértéktartó és fegyelmezett, így nem fenyegeti veszedelem és nem válik pazarlóvá. Ha valakit magas posztja ellenére sem fenyeget veszedelem, akkor hosszú időn át meg fogja őrizni pozícióját, továbbá ha valaki gazdag, de mértéktartó, akkor hosszú időn át meg fogja őrizni gazdagságát. Ha a fejedelem nem veszíti el gazdagságát és magas beosztását, akkor képes lesz megőrizni fejedelemségét és egyetértést teremteni népe körében. A miniszterek és nagyurak szülőtisztelete három kötelesség betartásával jelenhet meg. Az három szabály alapját a régi uralkodókhoz való hasonulás adja: a miniszterek és nagyurak tőlük eltérő viselkedést nem hordhatnak, cselekedeteiknek és szavaiknak pedig meg kell egyeznie az övéikkel. Végül a hivatalnokok szülőtisztelete az apa és anya egyként szeretésében, az uralkodó és apa egyenlő tiszteletében nyilvánul meg, amely módszert betartva hűségesek és engedelmesek egyaránt, így képesek hosszú ideig megtartani hivatali bérüket és posztjukat.⁵⁵

A konfucianizmus szerint a régmúlt idők bölcs uralkodói az ilyen elemekből összeálló szülőtisztelettel való kormányzást gyakorolták, amelynek következtében összhang és béke honolt az égalattiban és a természeti csapások elkerülték a birodalmat.⁵⁶

A konfucianizmus társadalom- és politikai filozófiája egyszerre konzervatív és újító. Konzervatív abból az aspektusból, hogy tulajdonképpen az előkelőségek filozófiája, forradalmi pedig abból a szempontból, hogy új értelmezést adott ennek az arisztokráciának, ugyanis a születési alapon való megkülönböztetést felváltja az egyén erényességén és tehetségén alapuló differenciálásra.⁵⁷

⁵³ MASPERO, 1978. 368. – 371. o.

⁵⁴ P. SZABÓ, 2003. 12. o.

⁵⁵ P. SZABÓ, 2003. 13. o.

⁵⁶ P. SZABÓ, 2003. 19. o.

⁵⁷ FENG, 2003. 265. o.

Ezek alapján az én meglátásom szerint levonható a következtetés, hogy a konfucianizmus, a kínai gondolkodás egyik alapkövét képező filozófiai irányzat szerint a jó kormányzás titka az erényekben és az időtálló, kortól független princípiumokban rejlik.

5. MOZI, A KONFUCIUSZI TANÍTÁSOK BÍRÁLÓJA

5.1. A motizmus társadalmi háttere és Mozi élete

A motizmus, mint filozófiai irányzat megértése érdekében elengedhetetlen, hogy tisztázzuk előbb annak társadalmi hátterét. A Zhou-korban a királyok, fejedelmek és előkelőségek katonai szakértőket fogadtak a szolgálatukba, akik hadseregük fontos részét alkották. Ez a nemes mesterség a szakértők családjában apáról fiúra öröklődött, azonban kései Zhou-korban végbement társadalmi változások miatt ezek a harcosok elvesztették hivatalukat és rangjukat, akik ezután vándorolni kezdtek és az elég anyagi forrással rendelkező fejedelmeket szolgáltak. Őket nevezték kardforgatóknak, Mozi tanításainak nagy része lényegében nem más, mint az ő etikájuk kiterjesztése.⁵⁸

A motizmus szülőatyja, Mozi a hagyomány szerint i.e. 487 - i.e. 397 között élt. Tanítása a széles, dolgozó tömegek érdekeit foglalmazta meg,⁵⁹ és átfogó célja egy új, az egymás kölcsönös segítésén, a közjó iránti elkötelezettségen és az egyenlőségen alapuló társadalom létrehozása volt.⁶⁰

5.2. Az egyetemes szeretet és a jó kormányzás kapcsolata a motista gondolatrendszerben

A motizmus már az alapvető dolgokban eltér a konfuciánus gondolkodástól. Mozi a rituális zenét például a romlottság és erkölcstelenség forrásának tekintette, valamint hevesen ellenezte a külsőleges szertartási megnyilvánulásokat, elítélte a bonyolult és hosszadalmas szertatásokat és a hároméves gyászt, amelyet szerinte három hónaposra kellett volna váltani. Irányzatának újdonságát individualizmusa adja, amellyel szembekerült az ókori Kína teljesen társadalmi jellegű gondolkodásával. Műveit módszeresség és logikai alapokon álló érvelés jellemzi. Eszméit előadássorozathoz hasonló módon rendezte össze, amelyekben sorra leírja tanítása sarkalatos pontjait. Legnagyobb újítása, hogy eszméit nem pusztán kinyilatkoztatja, hanem igyekszik bizonyítani azokat, amelyből következik az egyik legfőbb eltérés a konfucianizmustól: Mozi elméleteit nem az eszményi uralkodókra hivatkozva igazolja, hanem igyekszik az ésszerűen és logikusan alátámasztani azokat. A különbségek mellett azonban szót kell ejteni a hasonlóságokról is. Mozi átveszi Konfuciusztól az emberség (altruizmus)

⁵⁸ FENG, 2003. 81. o.

⁵⁹ TÖKEI, 2005. 221. o.

⁶⁰ GERNET, 2001. 85. o.

erényét, amelyből megalkotja az egyetemes szeretet fogalmát, és szerinte ezen erény segítségével lehet elindulni a rendteremtés útján. Ezen hasonlóságból kiindulva azonban ismét egy markáns különbséggel találjuk szembe magunkat. A konfuciuszi gondolkodás szerint az embereket rang és osztály szerint kell szeretni, és ahogyan az ember a középponttól, azaz saját magától és családjától távolodik, a szeretet egyre kisebb mértékben érvényesül. A Mozi által megalkotott egyetemes szeretetben azonban mindenki, a középponttól való távolságától függetlenül összekeveredik. A motista rendszer szerint a világban csak a megkülönböztetéseket nélkülöző szeretet mentheti meg. Elmélete alátámasztására példákat is hoz: a tolvaj csak a saját házát szereti, másét nem, ezért lop más házában, amelyből az ő háza hús hasznát. Ebből kiindulva elmondható, hogy a tolvaj csak saját magát szereti és másokat nem, ezért lop meg másokat a maga hasznára. A szomszéd fejedelemségek megtámadásának is a kölcsönös szeretet hiánya az oka, amely ha egyszer megvalósulna, nem lennének tolvajok és rablók, apák és fiaik szeretnék egymást, a világ pedig jól lenne kormányozva.⁶¹

Mozi idejében sokan úgy vélték, hogy az egyetemes szeretet a világ legnehezebb dolga. Mozi azt állítja, ez azért van, mert az emberek nem értik meg annak előnyeit. Nézetei szerint minden baj az emberek közt különbséget tévő, fokozatos, megkülönböztető szeretetből származik. Mozi szerint az egyetemes szeretet elvét akár önmagunk feláldozásáig és gyakorolni kell. Ez tehát Mozi tanításának alapköve, és ebből a nézőpontból ítéli meg a fejedelmeket és kormányzásuk módját, és ítéli el a háborút is, mint a legrosszabb igazságtalanságot. Mozi az aranykort is az egyetemes szeretet gyakorlásával magyarázza, szerinte az eszményi uralkodók azért kormányozták jól a világot, mert ezt gyakorolták. Ugyanakkor Mozi kiemeli azt is, hogy a világ boldogságának elérése érdekében az egyetemes szeretet nem feltétlenül uralkodóként vagy miniszterként kell gyakorolni, annak megvan az önmagától való hatása és erénye, nincs arra szüksége, hogy az uralkodó erénye hordozza.⁶²

Kora problémáinak megoldására egyfajta egyetemes mértékletességet javasolt, az állami költségek egységes szabályozás alá vonását, a törvényeknek való feltétlen engedelmséget, valamint az istenekkel és a szellemekkel szembeni alázatos tiszteletet.⁶³ Ez utóbbi viszont az ő tanai alapján nem szabályozott rítusok pontos végzését jelentette, hanem a szellemek akaratának való alávetettséget.⁶⁴

⁶¹ MASPERO, 1978. 374. o. – 377. o.

⁶² MASPERO, 1978. 378. o. – 379. o.

⁶³ GERNET, 2001. 85. o.

⁶⁴ MASPERO, 1978. 381. o.

5.3 Az állam eredete és a jó kormányzás közötti összefüggés a motizmus szerint

Elmélete szerint az uralkodó hatalma két forrásból származik: az emberek, illetve az ég akaratából. Az állam vezetőjének legfontosabb feladata, hogy felügyelje az emberek cselekedeteit és az egyetemes szeretet gyakorlása alapján megjutalmazza vagy megbüntesse azokat. Ahhoz, hogy ez a mechanizmus jól működjön, az uralkodónak abszolút hatalommal kell rendelkeznie.⁶⁵

Az emberek akaratából származó hatalom Mozi szerint a következőképpen magyarázható: a szervezett államhatalom létrejötte előtt minden embernek megvolt a saját álláspontja, mindenki a maga véleményét tartotta igaznak. Ennek következtében rengeteg nézet alakult ki, amely felforduláshoz vezetett. A rend helyreállítása végett az emberek kiemelték maguk közül a legalkalmasabbat, hogy véget vessen az áldatlan állapotnak.⁶⁶

„Egy embernek egyféle nézete volt, két embernek kétféle nézete volt, tíz embernek tízféle nézete volt. (...)

Mindenki a maga nézetét tartotta igaznak, és helytelenítette a mások nézetét. Így aztán viszály keletkezett köztük. Odahaza gyűlölködni kezdett az apa és a fiú, az idősebb és fiatalabb fivér, elszakadtak egymástól, s nem tudtak békében megférni egymással. (...)

Az égalattiban éppen olyan felfordulás uralkodott, mint a vadállatok között. Aztán megértették, hogy az égalattiban onnan ered a zűrzavar, hogy nincsen vezető ember. Ezért kiválasztották az égalatti legkiválóbb emberét, trónra emelték és Ég Fiának nevezték.”⁶⁷

Az ég akaratából pedig azért származik a hatalom, mert az államot az Ég teremtette, azzal a céllal, hogy annak vezetői az emberek javára munkálkodjanak, így az uralkodók az égi akaratnak köszönhetik hatalmukat. Mozi nézetei szerint a népnek mindig egyetértésben kell lenniük feljebbvalóikkal, amiből levonható a következtetés, hogy szerinte az államnak totalitáriusnak, az uralkodói hatalomnak pedig abszolútnak kell lennie. Ezt azzal indokolja, hogy az állam létrehozásának oka a zűrzavar rendezése, ami a helyes és helytelen nézetek eltérő megítéléséből fakadt, így az állam elsődleges feladata egységesíteni és mindenki által elfogadottá tenni a nézeteket. Ez úgy megoldható, ha az államon belül csakis egyféle nézet van, amelyet maga a hatalom határoz meg, más, zűrzavart okozó nézeteknek pedig nincs helyük. A Mozi által elfogadott nézet a „kölsönös mindent átfogás”, a helytelen nézet pedig a „kölsönös kirekesztés” gyakorlása. Mozi azt remélte, hogy a politikai és vallási büntetések

⁶⁵ FENG, 2003. 90. o.

⁶⁶ FENG, 2003. 90. o.

⁶⁷ Mo Zi. 11. fejezet. Az egyetértés megbecsülése. (Tőkei Ferenc fordítása) in: TŐKEI, 1988 84.-85.o.

kilátásba helyezésével az Égalatti minden lakosával elfogadtathatja a mindent átfogó szeretet elvét.⁶⁸

Véleményem szerint a motizmus gondolatrendszerében a jó kormányzás titka az egyetemes szeretet, amely élesen eltér a konfuciánusok által hirdetett fokozatokra osztott szeretettel. A két klasszikus iskola eltéréseinek eredője ebben található.

6. A KÍNAI GONDOLKODÁS EGYIK ALAPKÖVE, A TAOIZMUS

6.1. A taoizmus „egoista” képviselője: Yang Zhu

6.1.1. Yang Zhu gondolatrendszeréről általában

A taoista filozófia egyik jeles, bár a Nyugaton kevésbé ismert gondolkodója a vélhetően Mozi (i.e. 479-381) és Menciusz (i.e. 371-289) ideje közt élt Yang Zhu.⁶⁹ Műve a Liezi, melyből kitűnik markáns antikonfucianizmusa. Írásában sorra veszi a konfuciánus szenteket, illetve eszményi uralkodókat és gúnyolódik rajtuk, majd kimutatja, hogy a halálban származásától és moralitásától függetlenül minden ember egyenlő.⁷⁰

„Úgy van az, hogy minden létező egyformán <összességében egyidejűleg> él és hal, ugyanakkor bölcs és ostoba, egyszerre előkelő és közrendű. (...)

A tökéletes erényű szentek is meghalnak, a gonosz ostobák is meghalnak. Akik életükben Yao és Shun voltak, halálukban rohadó csontok; s akik életükben Jie és Zhou voltak, halálukban ugyanúgy rothadó csontok. Egyek abban, hogy rothadó csontok, s ki tudná megkülönböztetni őket? Sietve ragadjuk hát meg a jelen életet, s ne törődjünk vele, mi lesz a halál után!”⁷¹

Yang Zhu gondolkodását az étellel szemben való mélységes utálat is jellemezte. Elmélete szerint az emberi élet végső határa száz év, amelyet nagyon kevesen érnek el és még ő életükben is elenyésző a boldogan eltöltött órák száma, hiszen az éretlen gyermekkor és az agg kor törődöttsége nagyjából életük felét teszik ki, további idő veszik el az éjszakai alvással és az ébren töltött elvesztegetett percekkel, így végül százévnyi élet mindössze pár óra boldogsággal kecsegtet. Az ilyen borús állásfoglalása ellenére Yang Zhu-t szokás „egoistának” is nevezni, hiszen szerinte az embernek kötelessége, hogy semmit se áldozzon fel magából, még ha a világuralom megszerzése is lenne az oka rá. Yang Zhu szerint

⁶⁸ FENG, 2003. 90. o. – 92. o.

⁶⁹ MASPERO, 1978. 404. o.

⁷⁰ TŐKEI, 2005. 302. o.

⁷¹ Yang Zhu – Liezi. 3. (Tőkei Ferenc fordítása) in: TŐKEI, 2005 (I. kötet) 306.o.

az élet megőrzésének legjobb módszere minden külső kényszer elutasítása és a hedonista életmód.⁷²

6.1.2. Yang Zhu és a jó kormányzás

Ez a gondolatvilág jelentősen befolyásolta Yang Zhu politikai elméletét is, mely szerint a jól kormányzó fejedelemnek mindent a sorsra hagyva engedélyeznie kell minden alattvalójának, hogy átengedje magát szenvedélyeinek.⁷³

6.2. A taoizmus leghíresebb képviselője, Laozi

6.2.1. Laozi tanításának alapfogalmai

A taoizmus nyugati világban is széles körben ismert képviselője Laozi (a név jelentése: Öreg Mester), kinek, mint élő személynek, létezése bizonytalan. Egyes álláspontok szerint i.e. 604-ben született, és vándorlása előtt királyi levéltárosként dolgozott.⁷⁴

A taoizmus központi fogalma az „út”, a „dao” (道), ami Laozi olvasatában a „dolgok”, az anyagi világ mozgását meghatározó természettörvény, a folyamatosan változó világ végső egységének elve.⁷⁵ Az ókori kínaiak szemében a „dao” nem más, mint a Mindenség Rendezőelve, tehát az univerzum egészében általánosan érvényesülő rendezőelv. E rendezőelv alapján épülnek fel a dolgok és zajlanak a folyamatok, valamint a „dao” az univerzum rendjének, illetve a természet harmóniájának a forrása. Az univerzumban találhatók egyéb rendezőelvek is, azonban ezek a rendezőelvek mind a Mindenség Rendezőelvéből erednek, annak kifejeződései. Az ókori kínaiak a „daót” nem felsőbb hatalomtól eredeztetik, hanem öröktől valónak és örökké változatlannak tartják.⁷⁶

Laozi szerint általános szabály, hogy valami elérésére irányuló tevékenységet annak ellentétével kell kezdeni, így például ha erőssé akarunk válni, úgy kell kezdeni, hogy gyengének érezzük magunk. Ez a teória abból az elméletből eredeztethető, hogy a „dao” mozgása maga a visszafordulás.⁷⁷

A taoizmus fontos elmélete a „nem-cselekvés” (wuwei 无为) elve, ami nem a tényleges semmittevést, hanem „kevesebb cselekvést”, valamint mesterkélt és önkényesség nélküli cselekvést jelent. Laozi szerint minden dolog a „daoból” jön létre és megszerez valamit az univerzális „daoból”, amit „denek” (德), azaz „erénynek” neveznek.⁷⁸ A „de” tehát a „dao”

⁷² MASPERO, 1978. 404. – 406. o.

⁷³ MASPERO, 1978. 408. o.

⁷⁴ KULCSÁR, 2007. 10. o.

⁷⁵ TÓKEI, 2005. 14. o.

⁷⁶ P. SZABÓ, 2000. 40. o.

⁷⁷ FENG, 2003. 135. o.

⁷⁸ FENG, 2003. 137. o.

konkrét megmutatkozásának eszköze, annak konkrét tulajdonsága.⁷⁹ A „nem-cselekvés” elve alapján az ember szükségszerűen és természetesen cselekszik. A szükségszerű cselekvés szerint az ember nem tesz annál többet, mint amennyi az adott cél eléréséhez szükséges, a természetes cselekvés pedig annyit jelent, mint követni az emberben lakozó „de”. Ebből fakadóan Laozi megvetette az emberségesség és igazságosság konfuciánus erényét, mivel szerinte ezek a „de” és a „dao” eltúlzását jelentik.⁸⁰

6.2.2. Laozi elmélete a jó kormányzásról

A taoisták, a konfuciánusokkal hasonlóan azt a nézetet vallják, hogy a jó kormányzás egy bölcs által valósítható meg. A konfuciánusok szerint azonban, a bölcs uralkodónak sok dolgot kell tennie az emberekért, míg a taoista iskola nézetei alapján a bölcs uralkodó kötelessége a „nem-cselekvés”, amely nézetet a következőképpen indokolnak: a „dao” önmagában nem hasonlítható egyetlen dologhoz sem, ezért működése sem hasonlítható össze más dolgokéval, mégis minden belőle jön létre. Ebből következően habár a „dao” semmit sem tesz, nincs amit ne tudna megtenni. Lehetővé teszi a dolgoknak, hogy azt tegyék, amire maguktól képesek. A taoista tanok szerint az uralkodónak a „daóhoz” kell igazodnia, a „nem-cselekvés” elveit követve hagynia kell, hadd tegyék az emberek azt, amire maguktól képesek.⁸¹

Ehhez kapcsolódik a gyermeki egyszerűség és ártatlanság megőrzése. A gyermekek tudása korlátozott és nincs sok vágyuk, még nem távolodtak el az eredeti erénytől, tehát ez a lét közelebb áll a taoista eszményi léthez, így a bölcs uralkodó azt szeretné, ha alattvalói tudatlan kisgyermekekként élnének és saját maga is erre törekszik. A „tudatlan” szó azonban nem butaságot jelent, sokkal inkább ártatlanságként és egyszerűségként kell értelmezni. A taoisták a tudatlanságot kiemelkedő erénynek tekintik. A bölcs tudatlansága azonban nem egyenlő a gyermek vagy a közember tudatlanságával, hanem egy tudatos önművelő folyamat eredménye, ami valójában hatalmas tudást takar.⁸²

7. A TÖRVÉNYKEZŐK ISKOLÁJA

7.1. Xunzi, a legizmus konfuciánus atyja

Xunzi (i. e. 315 – i. e. 235.) - akinek tanítványa volt a legizmus két legjelesebb alakja, Han Feizi és Li Si⁸³ - a konfucianizmus követőjének vallotta magát, gondolataiban azonban

⁷⁹ KULCSÁR, 2007. 11. o.

⁸⁰ FENG, 2003. 137. – 138. o.

⁸¹ FENG, 2003. 139. – 140. o.

⁸² FENG, 2003. 140. o.

⁸³ SALÁT, 2003. 35. o.

felfedezhetők a később kialakuló legizmus jegyei is, kiemelt szerepet szánt ugyanis a büntetéseknek. Az átlagember alapvetően azt feltételezné, hogy békeidőkben a büntetéseknek kevésbé kell szigorúnak lennie, ám Xunzi épp ennek az ellenkezőjét tartotta helyesnek. Szerinte a káosz és felfordulás egyik legfőbb eredője, a büntetések szigorúságának hiánya. Kiemelt szerepet szánt a törvényeknek, amelyek szerinte a rend fenntartásának garanciái, így helytelen alkalmazásuk esetén az uralkodó elvesztheti a nép támogatását. Ugyanakkor, a később kialakuló legizmussal ellentétben nem vallja azt, hogy az átlagos képességű uralkodó is képes a jó kormányzásra, annak megvalósításához szerinte erény és bölcsesség szükséges.⁸⁴ Xunzi tanai a későbbiekben kerülnek részletesebb kifejtésre.

7.2. A legizmus társadalmi háttere

A kései Zhou-korban a társadalom fokozatos átalakulása, a fejedelemségek területének növekedése, valamint a folyamatos háborúskodás eredményeként megjelent az igény a szilárd kormányzat kialakítására. Ehhez szükség volt a hatalom nagyfokú koncentrációjára, amiből fakadóan a kormányzat feladatai összetettebbé váltak, a kialakult új helyzettel pedig új problémák jelentek meg. Konfuciusz idejétől kezdve minden szellemi áramlat közös célja volt, hogy megfeleljen a kor kihívásainak, az általuk kínált megoldások azonban nem bizonyultak alkalmazhatónak a gyakorlatban. A kor fejedelmeinek gyakorlati módszerekre volt szükségük, amelyek segítségével a kormányzat megoldást találhat az időszakban felmerült problémákra.⁸⁵

A kor gondolkodói ebben az időszakban a jó kormányzást már nem az állandó princípiumokra, hanem a körülmények szerint módosulni képes, állandóan változó törvényre alapozták. Szerintük a kormányzás módjának folyamatosan alkalmazkodnia kell az egyre újabb feltételekhez, a régi törvényeket szüntelenül módosítani kell olyan módon, hogy megfeleljenek a legújabb kihívásoknak.⁸⁶ A legizmust (fajia 法家) kidolgozó gyakorlati politikusok továbbá új alapokra helyezték az uralkodói egyeduralkodó és a hivatalnoki elit közötti kapcsolatot. Az erkölcsöt törvénnyel helyettesítették és igyekeztek változtatni az addig uralkodó szokásjogon.⁸⁷ Ezek a politikusok voltak a „módszerek emberei” (fangshu zhishi 方術之士), akik tanácsadóként vagy akár főminiszterként szolgálták az uralkodót. Módszereik segítségével, az uralkodó kezében összpontosított hatalommal lehetővé vált a nagyobb területek hatékony irányítása. Az ő véleményük szerint tanításaik betartásával egy átlagos értelmű ember is képes lehet a jó kormányzásra. A legizmus gondolatrendszere az ilyen

⁸⁴ DOU, 2012. 239. – 240. o.

⁸⁵ FENG, 2003. 199. o.

⁸⁶ MASPERO, 1978. 409. o.

⁸⁷ TÓKEI, 1988. 32. o.

gondolkodók eszméiből és elméleti magyarázataiból állt össze. A legizmus legkiemelkedőbb képviselője az i.e. 280 - i.e. 233 között élő Han Feizi, a Han uralkodócsalád sarja.⁸⁸

7.3. A jó kormányzás elmélete a legizmus szemszögéből

A legizmus legkorábbi képviselőjének Guan Zhongot (? - i. e. 645) tartják, aki élete során egészen a főminiszteri pozícióig jutott. A hagyomány szerint intézkedéseiben az egész lakosságot katonai jellegű szervezetekbe osztotta, továbbá megerősítette az állam pozícióit a vas és só kitermelés, valamint a kereskedelem területén, adóreformot vezetett be és megerősítette a hadsereget.⁸⁹ Az ő nevéhez fűződik a *Guanzi* című legista mű, amelyben fontos szerepet tölt be a magánérdek és közérdek elválasztása. A *Guanziban* továbbá megjelenik az uralkodó és a nép eggyé olvadásának koncepciója. Az uralkodó oldaláról ez annyit tesz, mint a „nép szemével látni” és eleget tenni kívánságaiknak, míg a népnek el kell fogadnia az uralkodó nézeteit.⁹⁰

A legizmus további jeles képviselői közé tartozik Shang Yang (i.e. ?-338), aki szintén főminiszterként szolgált.⁹¹ Az ő nevéhez fűződik a *Shang urának könyve* című alkotás, amelyben elhangzik, hogy egy állam sorsa attól függ, hogy az uralkodó rezsim a köz- vagy magánérdeket tartja szem előtt. A közérdek annyit tesz, mint az összes állam érdekében kormányozni, míg a magánérdek csak egy állam érdekeit szolgálja.⁹² Az én meglátásom szerint tehát elmondható, hogy a legista tanok kiemelt szerepet szánnak a közérdek szolgálatának, sőt, ettől teszik függővé azt, hogy az uralkodó megvalósítja-e a jó kormányzás eszményét.

A legizmus soron következő képviselője, Li Si (i. e. 280?-208) fiatal korában Han Feizihez hasonlóan a híres konfuciánus gondolkodó, Xunzi tanítványa volt, majd több neves legista gondolkodóhoz hasonlóan ő is főminiszterként tevékenykedett. Tevékenyen részt vett a birodalom egyesítésében és a bürokratikus császári államszervezet kiépítésében és az Első Császár uralkodása idején élt legbefolyásosabb ember volt. Gondolataiban megjelenik a Han Feizi által is kombinált három legista alapfogalom, a Shen Dao által fontosnak tartott hatalmi helyzet (shi 勢), kormányzati módszer (shu 術), amelynek Shen Buhai tulajdonított fontos szerepet és a Shang Yang gondolatainak középpontjában álló törvény (fa 法).⁹³

⁸⁸ FENG, 2003. 200. o.

⁸⁹ SALÁT, 2003. 43. o.

⁹⁰ ZHANG, 2002. 312. o. – 314. o.

⁹¹ SALÁT, 2003. 46. o.

⁹² ZHANG, 2002. 312. – 314. o.

⁹³ SALÁT, 2003. 47. – 49. o.

Han Feizi (akinek halálában tevékeny szerepet játszott a fent említett Li Si) a legizmus több neves képviselőjével ellentétben nem volt magas pozícióban. Elődjeinek művei nagyrészt elvesztek, ebből fakadóan az egész legista iskolát főként az ő elméleti összefoglalásából ismerjük.⁹⁴ Szerinte a jó kormányzás felé vezető úton az első lépés a törvények összeállítása. Az emberek a törvényekből tudják meg korlátaikat, a bűnös és helyes cselekedeteket. A törvények kihirdetése után az uralkodó feladata, hogy ügyeljen az emberek viselkedésére és hatalmi helyzete birtokában megbüntetheti a törvénszegőket, illetve megjutalmazhatja a törvényt betartókat, így a birodalom népességének nagyságától függetlenül sikeresen kormányozhatja azt. Az uralkodónak tehát nincs szüksége erényre, vagy arra, hogy példát mutasson, elég, ha pusztán a hatalomra és a törvényekre támaszkodva kormányozza a népet. Szüksége van azonban némi képességre és tudásra a törvények meghozatalához és a lakosság ellenőrzéséhez. Ezt azonban nem kell személyesen intéznie, elég, ha ismeri az emberek irányításának módszereit, aminek segítségével kiválasztja a megfelelő embereket, akik mindent elvégeznek számára.⁹⁵

A hivatalnokok felelőssége, hogy megfeleljenek az általuk elfoglalt hivatal kritériumainak. Az uralkodó feladata mindössze annyi, hogy kiválassza a hivatalnokokat, a hivatallal járó feladatokat a már korábban rögzített törvények tartalmazzák. Az uralkodónak nem kell törődnie a kormányzás folyamatával, amíg a hivatalnokok azt jól végzik el helyette.⁹⁶

A hivatalnokok kiválasztása és a hivatali hatáskör összeütközés kiküszöbölése nem hiába az uralkodó legfontosabb feladata, Han Feizi ezt a két dolgot tekinti a jó kormányzás alapkövének:

„A bölcs fejedelem úgy adja ki a hivatali feladatokat, hogy azok ne ütközzenek egymással; ezért senki sem vádaskodik. Úgy fogadja szolgálatába hivatalnokait, hogy azok ne halmozzák a tisztségeket; ezért (mindenki) kifejlesztheti a tehetségét. Úgy adja ki megbízásait embereinek, hogy azok ne közösködjenek érdemekben; ezért senki sem vetélkedik. Ha pedig a vetélkedésnek és vádaskodásnak vége szakad, s mindenkinek kibontakozik a tehetsége, akkor az erősek és gyengék nem mérik össze erejüket, a jég és faszén nem olvasztja egybe

⁹⁴ SALÁT, 2003. 52. o., 59. o.

⁹⁵ FENG, 2003. 204. o.

⁹⁶ FENG, 2003. 205. o.

külső formáját, s az égalattiban senki sem tud a másoknak ártalmára lenni. Ez pedig a jó kormányzás tökéletes foka.”⁹⁷

A hatalmi helyzet és a módszerek mellé társul a harmadik alapfogalom, a törvény. Han Feizi Xunzi alaptanításából indul ki, mely szerint az emberi természet eredendően rossz, ám egykori mesterétől eltérően ezt nem akarja kijavítani, tanításai alapján sokkal inkább kihasználja az emberi természetet.⁹⁸ Ez a művelet a jutalmak és büntetések rendszerén keresztül valósul meg, amely fontos részét adja a legizmus gondolatrendszerének. Han Feizi gondolataiban a büntetések és a jutalmak két fogantyúként jelennek meg, amelyek kézben tartásával az uralkodó képes a jó kormányzásra. A két fogantyú hatékonysága pedig Han Feizi szerint abból fakad, hogy az ember természetéből eredően meg akarja szerezni a számára hasznos és el akarja kerülni a káros dolgokat. Ebből kiindulva, ha az uralkodó keményen büntet és nagyvonalúan jutalmaz, akkor az emberek csak akkor fognak hivatalt vállalni, amennyiben maradéktalanul tudják teljesíteni a jó kormányzás elvárásait.⁹⁹

„A jó kormányzás korában azok az alattvalók, akik sok érdemes tette visznek végbe, magas tiszteket töltenek be; azok, akik testi erejüket feszítik meg, gazdag jutalmat kapnak; akik pedig szellemüket feszítik meg, megalapozzák hírnevüket.”¹⁰⁰

A legista elképzelések további fontos eleme a kollektív büntetés elve, mely szerint a népeiséget öt vagy tíz családból álló csoportokra kell osztani, amelyeken belül mindenki egyenlő mértékben felel a csoport bármely tagja által elkövetett bűncselekményért.¹⁰¹

A legizmus képviselői céljuknak az uralkodó és az ország helyzetének megerősítését tűzték ki, ebből eredően haszontalannak tartják az olyan konfuciánus erényeket, mint a szertartásosság, igazságosság és emberség. A legista kormányzásban érvényesül a „cél szentesíti az eszközt” elv, vagyis amennyiben az a fejedelem érdekét szolgálja, alkalmazhat besúgókat és ez esetben cseppet sem elítélendő az árulás és a háború. A legista kormányzás totalitárius jellegű, amelyben az uralkodóhoz képest minden alárendelt, még a családi viszonyok is alsóbbrendűnek számítanak az uralkodó-alattvaló kapcsolathoz képest.¹⁰²

A legista gondolkodásban ugyanakkor fellelhetőek taoista jegyek is. A legizmus szerint az uralkodónak a „nem-cselekvés” elvéhez kell tartania magát és hagynia kell, hogy mindent

⁹⁷ Han Feizi – 27. fejezet. Az emberek (hivatali) alkalmazása. (Tőkei Ferenc fordítása) in: TŐKEI, 2005. (II. kötet). 288.o.

⁹⁸ SALÁT, 2003. 64. o.

⁹⁹ FENG, 2003. 206. o.

¹⁰⁰ Han Feizi – 26. fejezet. (Tőkei Ferenc fordítása) i. m. 284.o.

¹⁰¹ JORDÁN, 2008. 16. o.

¹⁰² SALÁT, 2003. 42. – 43. o.

mások tegyenek meg helyette. Az ilyen jegyek mellett megjelenik a legizmus taoizmus általi bírálata. A legista kormányzás feltétele az uralkodó önzetlensége és pártatlansága, hiszen bűnösségük esetén meg kell büntetnie akár saját rokonait is, és meg kell jutalmaznia ellenségeit, ha arra érdemesek, amennyiben pedig nem követi ezt a módszert, a mechanizmus összeomolhat. E hatalmas morális felelősség a taoisták szerint meghaladja egy átlagos képességű ember korlátait, így csak egy bölcs lehet igazi uralkodó.¹⁰³

A legizmus azért számít korszakalkotó filozófiai irányzatnak, mert ennél a szellemi áramlatnál az elméleti fejlődést átveszi a gyakorlat, a filozófia szerepét „szaktudományos” jellegű elméletek veszik át, amelyek az államvezetés, adóztatás, és gazdasági irányítás gyakorlati problémáira igyekeznek megoldást kínálni.¹⁰⁴

A történelem későbbi szakaszában minden, a Qin-dinasztia által elkövetett minden hibáért a legistákat okolták, bár gondolataikat soha sem vetették el teljesen.¹⁰⁵ A kínai igazságszolgáltatás, törvényhozás és végrehajtás a későbbi korokban is magában viselte a legizmus ismertetőjegyeit. A legizmus által bevezetett fontos alapelvek közé tartozik a törvény előtti egyenlőség. A bíró magas rangú hivatalnok volt, akinek feladata csak annyi volt, hogy helyesen határozza meg a büntényt, a büntetés már a törvényekben meghatározott módon történt. A közigazgatásban az utasítások végrehajtását jelentésekkel és a hitelesség objektív bizonyításával biztosították, továbbá az intézmények és a hivatalnokok értékét pusztán a hatékonyságuk alapján mérték.¹⁰⁶

Összességében elmondható tehát, hogy a legisták elévülhetetlen érdemeket szereztek a jog és a társadalom, valamint a politika és a közigazgatás intézményeinek megszervezése terén, olyannyira, hogy a legizmus által bevezetett intézmények mindmáig hatással vannak a kínai politikai gondolkodásra.¹⁰⁷

7.4. A konfucianizmus és legizmus rövid összevetése

A konfucianizmus és a taoizmus mellett a legizmus a harmadik modellalkotó filozófiai irányzat a kínai gondolkodásban, ezeken belül a konfucianizmus és a legizmus tulajdonított kiemelkedő szerepet a jó kormányzással kapcsolatos elméleteknek, ezért fontosnak tartom röviden összehasonlítani ezt a két szellemi áramlatot.

A konfuciánus gondolkodás korántsem tulajdonít olyan nagy jelentőséget a törvényeknek, mint a legizmus, hiszen mind az uralkodás szempontjából az uralkodó

¹⁰³ FENG, 2003. 207. – 209. o.

¹⁰⁴ TŐKEI, 2005. 337. o.

¹⁰⁵ FENG, 2003. 267. o.

¹⁰⁶ GERNET, 2001. 87. o.

¹⁰⁷ GERNET, 2001. 88. o.

kvalitásait, mind az államszervezet felépítésével kapcsolatban a szertartásokat tekintették elsődlegesnek a törvényekhez képest.¹⁰⁸ A konfucianus elképzelés szerint a kormányzás célja minden ember jólétének elérése, ami nem a törvények, hanem a szokásjog révén valósulhat meg, valamint a konfucianizmus morális alapú tanai szerint bűncselekmény elkövetése esetén a megszegés nagyobb elrettentő erővel bír, mint a törvényben kilátásba helyezett büntetés. Ezzel szemben a legizmus nem hisz a morális értékek társadalmi rendező elvében, a legisták szerint az ember eredendően rosszindulatú és önző – szemben a későbbiekben kifejtendő Menciusz tanításával, amely szerint az emberi természet eredendően jó -, amiből eredően nem engedelmeskedik az erkölcsnek és a rendnek, csak a törvényeknek. A legista álláspont szerint a konfucianizmus által hirdetett íratlan értékek önkényes értelmezésekre adnak lehetőséget, ezért nem képesek biztosítani az emberek engedelmisségét.¹⁰⁹

8. A KÍNAI KOZMOLÓGIAI ELMÉLETEK EGYIK MEGHATÁROZÓ IRÁNYZATA, A YINYANG ISKOLA

8.1. A yinyang iskola kozmológiai elmélete

A yinyang iskola elméleteinek megértéséhez először tisztáznunk kell a pára, a „qi” (气) fogalmát. Az ókori kínai gondolkodás általánosan elfogadott nézete volt, hogy létezik egy anyagi szubsztancia, amely az univerzum minden létezőjének az összetevője, a létezés kezdete és végpontja. A korabeli elméletek szerint, a dolgok létrejötte e pára összesűrűsödésének eredménye, a dolgok megsemmisülése pedig a pára szétoszlása miatt következik be.¹¹⁰ Ezt hűen tükrözi az a Hadakozó Fejedelemségek korszakának második felében elterjedt teória, mely az univerzum kialakulását a következőképp magyarázza: a még semmilyen létezőben testet nem öltött „qi” differenciálódni kezdett. E folyamat következtében a tiszta „qi” felemelkedett és kialakult belőle az ég, a zavaros „qi” pedig leülepedett és létrejött belőle a föld. Ezt gyakran párhuzamba állították a vízben lezajló folyamattal, mely során a zavaros víz leülepszik a tiszta pedig fenn marad, amelynek következtében a „qit” vízként képzeltek el.¹¹¹ A yinyang iskola elméletében megjelenő „yin” (阴) és „yang” (阳) pedig nem más, mint e szubsztancia két ellentétes alapmódosulata.¹¹²

¹⁰⁸ P. SZABÓ, 2012. 7. – 8. o.

¹⁰⁹ JORDÁN, 2008. 15. – 16. o.

¹¹⁰ P. SZABÓ, 2000. 43. o.

¹¹¹ P. SZABÓ, 2007. 147. – 150. o.

¹¹² P. SZABÓ, 2000. 43. – 44. o.

A yinyang iskola gondolatrendszere a legnagyobb jelentőségű kínai kozmológiai elméletek egyike. Az iskola két princípiumát a „yang” és a „yin” adja.¹¹³ Az ókori kínaiak gondolatvilágában a „yin” és a „yang” az univerzum rendezettségét, a világ harmóniáját kialakító két alapvető erő.¹¹⁴ A „yang” és „yin” jelensége egy földrajzi megfigyelésből, egy domb árnyas illetve napos oldalának megfigyeléséből eredeztethető.¹¹⁵ A „yang” írásjegy eredeti jelentése „napsütés”, eleinte a Nappal és a fénnel összefüggő jelenségekkel kapcsolatban használtak, ám az idők során ez a funkció kibővült: a yinyang iskola gondolatrendszerében már a férfiasság, szárazság, keménység, melegség jelentését hordozta magában. Ugyanígy a „yin” írásjegy eredetileg a „yang” ellentétét képviselte: a napfény hiányát, vagyis a „sötétséget”, illetve „árnyékot” jelentett. Az idő múltával a „yin” továbbra is a „yang” ellentéte, azonban jelentése immáron kiterjedt a nőiesség, nedvesség, puhaság, hidegség fogalmaira.¹¹⁶ Az ókori kínai gondolkodásban a „yin” továbbá a földet, míg a „yang” az eget jelentette. A két princípium állandó változásban van, a végső állapot, a kiteljesedés felé halad, amit elérve az ellentétes irányba változik, így a „yimből” „yang” és a „yangból” „yin” lesz.¹¹⁷ A yinyang iskola ezen elképzelése egészen a legújabb korig rányomta bélyegét a kínai kozmológiai elméletekre és markáns hatást gyakorolt egyéb filozófiai irányzatokra is.¹¹⁸

8.2. A yinyang iskola álláspontja a jó kormányzásról

A yinyang iskola egyik alapvető gondolata szerint a természeti jelenségek a „yin” és a „yang” változásának valamint egymásra való hatásának következménye. Ebből fakadóan az irányzat politikai filozófiájának alapját a „yin” és a „yang” változásával összhangban történő kormányzás adja. Amennyiben az uralkodó így tesz, megvalósul a jó kormányzás és rend uralkodik a birodalomban, ha viszont felborítja a „yin” és „yang” váltakozásának rendjét, az természeti csapásokat és katasztrófákat eredményezhet.¹¹⁹

A yinyang iskola politikai vonatkozású gondolatainak fontos dokumentuma az i.e. 3. század végén íródott *Havi rendelkezések* című alkotás. A mű igazából egy kalendárium, amely tartalmazza az uralkodó és alattvalók hónapokra lebontott teendőit, amelyeket ha

¹¹³ FENG, 2003. 180. o.

¹¹⁴ P. SZABÓ, 2000. 46. o.

¹¹⁵ KOHN, 2009. 81. o.

¹¹⁶ FENG, 2003. 180. o.

¹¹⁷ P. SZABÓ, 2007. 207. – 210. o.

¹¹⁸ FENG, 2003. 181. o.

¹¹⁹ P. SZABÓ, 2007. 231. – 232. o.

betartanak, megóvják az ember és a természet erői közti harmóniát.¹²⁰ A mű alapján a tavasz „yang” időszak, amikor nem kívánatos bezárva lenni, és az uralkodónak ilyenkor kiemelt figyelmet kell fordítani a börtönben tartózkodókra. Az év ezen szakaszában tanácsos a börtönben raboskodókról levenni láncukat, megnyitni a kincstárakat és nem szabad falat építeni. A *Havi rendelkezések* szerint a nyár is „yang” időszak, ekkor nem szabad az ajtókat csukva tartani és ajánlatos a börtönben raboskodók élelmiszeradagját növelni. Az ősz már „yin” időszak, amely kitűnő alkalom a börtönök, raktárak, házak és falak javíttatására, ugyanakkor nem szabad sok tagból álló küldöttséget kiküldeni. A tél szintén „yin” időszak, amely megfelelő alkalom az ajtók reteszeinek megjavítására és a határok megerősítésére.¹²¹

Tehát a jó kormányzás akkor valósul meg, ha az uralkodó betartja a számára előírt havi tennivalókat, amennyiben nem ezek szerint cselekszik, a természet kizökken a rendjéből, amely természeti katasztrófákban is manifesztálódhat.¹²²

9. A KORSZAKALKOTÓ TANOK TOVÁBBÉLÉSE A KÉSŐBBI KOROKBAN

9.1. A konfuciuszi tanok továbbélése az i.e. IV. és III. században

9.1.1. A „Közép mozdulatlansága” és a „Nagy tanítás”

Konfuciusz halála után követői Luban és más keleti fejedelemségekben hivatalokat vállaltak, illetve iskolákat alapítottak. A konfuciánus iskolában egyre inkább előtérbe került a patriarchális erények és a szertartások fontosságának hangsúlyozása, amelyre kitűnő példa a Han-kori *Szertartások feljegyzései* (Liji 礼记) című mű, mely már elsősorban gyászszerartásokkal foglalkozik. Ebben maradt fenn *Közép mozdulatlansága* (Zhongyong 中庸) és *A nagy tanítás* (Daxue 大学) című konfuciánus írások. A művek fontosságát kellően illusztrálja, hogy Zhu Xi (1130-1200), a Song-kor jelentős filozófusa mindkét szerzeményt kiemelte a Lijiből, ellátta kommentárával, majd a két mű a *Beszélgetések és mondásokkal* és a *Mengzivel* (Menciusz műve) együtt a hivatalnoknevelés alapjaivá váltak („Négy Könyv”).¹²³

A *Közép mozdulatlanságának* fennmaradt szövege két részre osztható: az első rész egy rövid, kinyilatkoztatásszerű fő szöveg, amelyet Konfuciusznak tulajdonított mondások követnek. A második rész - amely témáját tekintve nagy jelentőséggel bír dolgozatomban szempontjából - pedig egy Konfuciusz és a Lu-beli Ai fejedelem párbeszédének formájában megjelenő elmélkedés az eszményi uralkodó erényéről.¹²⁴ Ebben a részben meghatározásra

¹²⁰ FENG, 2003. 175. o.

¹²¹ P. SZABÓ, 2007. 254. o. – 256. o.

¹²² FENG, 2003. 176. o.

¹²³ TŐKEI, 2005. 181. o.

¹²⁴ TŐKEI, 2005. 182. o.

kerül az uralkodó helyes viselkedésének módja, mely a mű szerzője szerint magával hozza az egyetemes rend helyreállítását.¹²⁵ A művet a hagyomány a Han-kortól kezdve Konfuciusz leszármazottjának, Zisi-nek tulajdonítja. Zisi az i.e. IV. század elején főhivatalnok volt Luban, de tisztségviselőként dolgozott Weiben is. A hagyomány az ő művének tartja a *Közép mozdulatlanságát*, tartalmi szempontból azonban a mű fennmaradt formájában semmiképpen sem lehet Zisi műve, elképzelhető viszont, hogy a szöveg Zisitől való töredékeket is tartalmaz.¹²⁶

A jó kormányzásra vonatkozó részekben ez a mű is nagy szerepet tulajdonít az egyik legfőbb erénynek, a szülőtiszteletnek:

„Az emberek <a hivatalnokok> erénye gyorsan helyreállítja a jó kormányzást mint ahogy a föld erénye gyorsan megnöveszti a fákat. A jó kormányzás éppen olyan, mint a gyorsan növő nád. A kormányzás tehát mindig az emberektől <hivatalnokoktól> függ. (Az uralkodó) mindig saját maga szerint választja ki embereit. Saját magát mindig az erénnyel tökéletesíti. Erényét is tökéletesíti, mégpedig az emberséggel. Az emberség nem más, mint embernek lenni, s (ebben a vonatkozásban) legfontosabb a szülők tisztelete”¹²⁷

A szülőtiszteleten kívül a mű kilenc örök érvényű törvényről is említést tesz:

„Bárki kormányozza is az égalatti fejedelemségeit és családjait, kilenc változatlan törvényt kell szem előtt tartania. Ezek: önmagának tökéletesítése, a kiválóak tisztelete, a rokonok szeretete, a főemberek megbecsülése, jó viszony az összes hivatalnokokkal, a köznép atyai szeretete, a kézművesek bátorítása, gyengéd bánásmód a messziről jött emberekkel, nyájias viselkedés az összes fejedelmekkel.”¹²⁸

A „Nagy tanítás” a kor egy másik kiemelkedően jelentős konfuciánus műve, mely szerint, ha a fejedelem Konfuciusz iránymutatásait követve képezte ki magát, akkor erényével képes lesz irányítani családját. A családjának helyes irányítása esetén, a fejedelem erénye minden erejével kiterjed, amelyhez hozzáadódik minden családtag erénye, s így megvalósul a jó kormányzás.¹²⁹

¹²⁵ MASPERO, 1978. 435. o.

¹²⁶ TÖKEI, 2005. 182. o.

¹²⁷ A közép mozdulatlansága (Zhongyong). 20. (Tőkei Ferenc fordítása) in: TÖKEI, 2005 (I. kötet) 204. o.

¹²⁸ A közép mozdulatlansága (Zhongyong). 20. (Tőkei Ferenc fordítása) i. m. 205-206. o.

¹²⁹ MASPERO, 1978. 436. o.

9.1.2. Menciusz, a tanok megreformálója

Mindenképp le kell szögeznünk, hogy a *Közép mozdulatlansága* és a *Nagy tanítás* Konfuciusz tanításainak rendszerezése és nem továbbfejlesztése. A konfuciuszi tanok megújítója Menciusz volt, aki korának elvárásaihoz igazította azokat.¹³⁰

9.1.2.1 Menciusz élete

A Lu fejedelemségből, azon belül is a „három nagy család” egyikéből, a Meng családból származó Menciusz a hagyomány szerint i.e. 371 és i.e. 289 között élt. Édesanyja hamar megözvegyült és anyagi nehézségektől sújtva nevelte gyermekét. Menciusz élete későbbi szakaszában Zou-ban alapított iskolát és érdekes módon előkelő származása ellenére sehol sem jutott igazán jelentős hivatali pozícióhoz.¹³¹

9.1.2.2 Menciusz tanítása az ember természetéről

Érdemes pár szóban összevetni a konfucianizmus tanait Mozi, illetve Yang Zhu tanításaival, hiszen e három irányzat nagy hatással volt Menciusz gondolatrendszerére. A két fő konfuciánus erény, az emberség és az igazságosság lényege a másokkal való törődés és a mások javára történő cselekvés. Yang Zhu tanai élesen szembemennek ezzel a nézettel, hiszen az ő gondolatainak magját egoizmusa, az önmagával való törődése adta. Ezzel szembeállítható Mozi átfogó szeretete, melynek a konfucianizmus fokozatokra osztott szeretetével ellentétben mindenki egyformán való szeretetét hirdette.¹³² Ebből fakadóan, Menciusz Konfuciusz tanításait a helyes középútnak tartotta a Mozi túlzottan altruista és Yang Zhu túlzottan egoista tanai között.¹³³

Menciusz tanaiban is fellelhetőek a yinyang iskola jegyei. Úgy vélte, hogy az embernek óvatosan kell fejleszteni a saját „qijét”, nem szabad úgy tenni vele, mint az a Song fejedelemségbéli ember, aki meg akarta gyorsítani palántái növekedését, hogy saját kezével húzta ki azokat a földből.¹³⁴

Menciusz tehát módosításokkal vette át Konfuciusz teóriáit, ugyanakkor hatással volt rá Mozi „egyetemes szeretetének” elve is. Menciusz tanításai alapján a természetet az ég helyezte belénk, ami ennél fogva csak jó lehet, valamint a nagy ember az, aki megőrizte gyermeki szívét, azaz eredendő jóságát és egyszerűségét.¹³⁵ Menciusz szerint tehát az emberi természet eredendően jó és négy alaperényből tevődik össze: „emberségből” (ren 仁),

¹³⁰ MASPERO, 1978. 436. o.

¹³¹ TÖKEI, 2005. 325. o.

¹³² FENG, 2003. 105. o.

¹³³ MASPERO, 1978. 439. o.

¹³⁴ KÓSA – VÁRNAI (szerk.), 2013. 74. o.

¹³⁵ MASPERO, 1978. 443. – 444. o.

a „szertartások tiszteletéből” (li 礼), „igazságosságból” (yi 义) és a rosszat a jótól megkülönböztetni képes tudásból (zhi 智).¹³⁶ Az ember eredendő jósága azonban nem jelenti azt egyértelműen, hogy mindenki születésénél fogva bölcs. Az emberben megvannak a fentebb említett jó elemek, ugyanakkor az emberi természetnek vannak más, semleges összetevői is, amelyek nem helyénvaló kezelés esetén rosszá válhatnak.¹³⁷ Ennek elkerülése érdekében szükség van a „nagy emberekre”, a hivatalnokokra, akik erényes kormányzással fenn tudják tartani vagy akár újra tudják élesíteni az emberek eredendő jóságát.¹³⁸

Az emberi természet jóságát Menciusz szintén egy természetből vett hasonlattal illusztrálta:

„Az ember természete éppen úgy jó, mint ahogy a víz mindig lefelé folyik. Az emberek között éppen úgy nincsen (természeténél fogva) rossz, mint ahogy nincs olyan víz, amely ne lefelé folya.

Mármost, ha ezt a vizet ütéssel felcsapod, akkor elérheted, hogy a homlokodnál is magasabbra csapjon. Ha pedig folyásában akadályozod és visszaszorítani próbálsz, akkor elérheted, hogy elöntse a hegyeket is. De talán a víz természete ilyen? Ez csak az erőszak következménye. Ugyanígy el lehet érni azt is, hogy az ember rossz legyen, ugyanígy megsértve (eredeti) természetét.”¹³⁹

Véleményem szerint ebből kiviláglik, hogy Menciusz szerint az emberi természet eredendően jó, amelyet csak ideiglenesen lehet eltéríteni jóságától, ez azonban sértés eredeti természete ellen.

9.1.2.3. Menciusz elmélete a jó kormányzásról

Az i.e. IV. század vége felé már más jellegű problémák vetődnek fel, mint Konfuciusz idejében. A központi hatalom megteremtése reális lehetőséggé vált és a hangsúly immáron a hatékony gyakorlati módszerek felismerésére helyeződött. Mengzi tehát nem maradhatott meg az etika síkján, hanem feladata már a jó kormányzás megteremtésére irányuló konkrét, gyakorlatban alkalmazható tanácsok adása volt.¹⁴⁰

Menciusz szerint az emberi kapcsolatok és az azokon alapuló morális elvek léte az, ami az embert megkülönbözteti az állatoktól. Az állam és a társadalom ezekből az emberi kapcsolatokból ered, tehát az állam morális intézmény, így az uralkodónak is erkölcsi

¹³⁶ TŐKEI, 2005. 327. o.

¹³⁷ FENG, 2003. 103. o.

¹³⁸ TŐKEI, 2005. 327. o.

¹³⁹ Mengzi - VI.A/2. (Tőkei Ferenc fordítása) in: TŐKEI, 2005 (első kötet). 351.o.

¹⁴⁰ TŐKEI, 2005. 325. – 326. o.

vezetőnek kell lennie, ebből fakadóan a konfuciánus politikai filozófia szerint a jó kormányzást megvalósító uralkodó csak egy bölcsből válhat. Menciusz szerint ez az eszményi állapot Yao és utódjai uralkodásának idején, az aranykorban már megvalósult, hiszen akkor az öröklés nem vérségi alapon, hanem érdemek alapján ment végbe, így követte Yaot Shun, majd Yu, tehát a trónon bölcsek követték egymást.¹⁴¹ Menciusznál tehát többé már nem a vallási alapon örökölhető hatalom a lényeg, hanem egyszerűen a nagylelkűség és az egyes emberek jólétével való törődés.¹⁴²

Menciusz tanításaiban kiemelt szerepet tulajdonít a népnek. Szerinte a népen keresztül lehet megismerni az „égi megbízatás” mibenlétét. A nép által elfogadott uralkodó egyértelműen birtokolja az „égi megbízatást”, a nép elvesztése pedig megbízatás elvesztésének jele. A fejedelem onnantól fogva, hogy elveszítette a nép támogatását, valójában már nem is uralkodó, és ha megölik, nem király fog meghalni, hanem egy közönséges ember.¹⁴³

Említést érdemel még Menciusz és a későbbi konfuciánusok azon elképzelése, mely szerint kétféle uralom létezik: a királyé (wang 王) és a hegemoné (ba 霸), akiknek uralkodása gyökeresen eltérő. A „wang” morális útmutatásokkal és neveléssel kormányozza népét, hatalma az erkölcsben rejlik. Ezzel szemben a „ba” erőszakkal és kényszerrel uralkodik, hatalmának eredője pedig az erő. Mindez átültetve a mai politikai nyelvezetbe annyit tesz, hogy a „wang” uralkodása - ami az emberek által szabadon létrehozott szövetség - jelenti a demokratikus kormányzást, míg a „ba” a fizikai erőszak és a terror eszközeivel kormányzó fasiszta rendszernek felel meg.¹⁴⁴ Menciusz szülői metaforát használ a jó uralkodó leírására, álláspontja szerint a nép apja- és anyjaként egy személyben a bölcs uralkodó célja, hogy gondoskodik az alattvalók jólétéről.¹⁴⁵ Eme magasztos cél elérésének első feltétele, hogy az állam szilárd gazdasági alapokon nyugodjék.¹⁴⁶ Ezt az alapot Menciusz szerint a „kútöld” rendszer implementálásával lehet megvalósítani, mely a „kút” írásjegy (井) formáját követve osztja fel a földterületet.¹⁴⁷ Az ily módon megvalósított biztos gazdasági háttér csupán alapul szolgál a magasabb rendű kultúra megteremtéséhez, a jó kormányzás kiteljesedésének ugyanis

¹⁴¹FENG, 2003. 108. o.

¹⁴²GERNET, 2001. 90. o.

¹⁴³MASPERO, 1978. 442. o.

¹⁴⁴FENG, 2003. 109. o.

¹⁴⁵KÓSA – VÁRNAI (szerk.) 2013. 69. o., 77. o.

¹⁴⁶FENG, 2003. 109. o.

¹⁴⁷KÓSA – VÁRNAI (szerk.) 2013. 77. o.

elengedhetetlen feltétele, hogy az oktatás mindenki számára elérhető legyen és ez által az alattvalók megértsék az emberi kapcsolatok lényegét.¹⁴⁸

Menciusz a jó kormányzást nem egy nehéz úton megvalósítható eszményképként közvetíti. Álláspontja szerint e cél eléréséhez elegendő, ha az uralkodó az altruizmus és a másokkal szembeni lelkiismeretesség útján járva a szeretetet gyakorolja. Ehhez először az uralkodónak saját vágyait kell megértenie, amelyeken keresztül képes megérteni népe vágyait, s kielégítve azokat megvalósítja a bölcs királyok kormányzási útját.¹⁴⁹

Menciusz politikai filozófiájának esszenciáját jól tükrözi az alábbi idézet:

„Ha úgy kormányzol, király, hogy kiterjeszted az emberség erényét, akkor az égalatti minden hivatalnok az udvarodban akar majd állni, minden földműves a te földjeidet akarja művelni, minden kereskedő a te piactereden akarja kirakni portékáját, minden idegen utazó a te útjaidon akar járni, s aki az égalattiban meg akar szabadulni a (rossz) fejedelmétől, az mind hozzád folyamodik panaszával.”¹⁵⁰

9.1.3. Az „új szentek” híve, Xunzi

A konfuciánus iskola egy jeles követője volt Xunzi, aki i. e. 310 – i. e. 220 közt élt.¹⁵¹ Az ő gondolatrendszerében az emberi alaptermészet irracionális és zűrzavaros hajlamok összessége, valamint ő volt az a gondolkodó, aki felismerte, hogy az erkölcs alapja a társadalom.¹⁵²

9.1.3.1. A „rend” és a „felfordulás” ellentétpárja

A rend (zhi 治) és felfordulás (luan 亂) két nagyon fontos eleme a kínai politikai filozófiának. Az ókori gondolkodók elméleteiben ezek tulajdonképpen két ellentétes állapotot jelentettek, amelyek a fejedelem uralkodásának eredményeként következtek be. Az ellentétpár jelentése az idő múlásával azonban fokozatosan kiszélesedett és jelentőségük is fokozatosan nőtt. Menciusz gondolataiban ez a két állapot annak a következménye volt, hogy az uralkodó szem előtt tartja-e vagy elhanyagolja az alattvalók jólétét, e két fogalom jelentősége azonban csak másodlagos volt a morális értékek mellett. A *Huangdi* szerzője is kitér egy állam felemelkedésének és bukásának váltakozására, itt azonban a szerző még nem kapcsolja össze a két fogalmat közvetlenül a jó vagy rossz kormányzással. Shen Dao volt az első, aki ezt megtette, a *Guanziben* pedig a „rend” már egy eszményi, harmonikus állapotot jelentett,

¹⁴⁸ FENG, 2003. 110. o.

¹⁴⁹ FENG, 2003. 111. o.

¹⁵⁰ Mengzi - I.A/7. (Tőkei Ferenc fordítása) i.m. 338.o.

¹⁵¹ KÓSA – VÁRNAI (szerk.) 2013. 85. o.

¹⁵² GERNET, 2001. 90. o.

amely koncepció szintén megjelenik Xunzi gondolataiban.¹⁵³ Meglátásom szerint tehát elmondható, hogy a „rend” és „felfordulás” a kínai politikai filozófiáknak kulcsfontosságú fogalma, a „rend” a jó kormányzás eredményeként bekövetkező eszményi állapotot jelenti, míg a helytelen kormányzás „felfordulást” vált ki, amely a „rend” ellentétéként, kaotikus állapotokat szimbolizál.

9.1.3.2. Xunzi tanítása a társadalomról

Xunzi, Menciuszal ellentétben úgy vallotta, hogy az emberi természet eredendően rossz. Ennek oka az, hogy az ember önző módon mindig a saját hasznát tartja szem előtt, hiányzik belőle az erényesség.¹⁵⁴ Az emberi természet rossz mivoltának nem ez az egyetlen oka, közrejátszik még az, hogy ezek az önző vágyak nélkülöznek minden rendezettséget, így az ember nem tudja kontrollálni őket.¹⁵⁵ Tanításai azonban azt is elmondják, hogy az eredendően rossz ember személyisége megváltozhat pozitív irányba.¹⁵⁶

Elmélete szerint a jóság és a józan ész a fegyelem hatására alakul ki, amely a társadalomba való beilleszkedés elengedhetetlen feltétele. A társadalom az egyén tanítómestere, amely elnyomja az ember erőszakosságát és önzését, valamint irányítja és az ember javára fordítja azokat. Xunzi gondolatai szerint az embereket a kötelességek és a viselkedési szabályok megtanítják az önuralomra, valamint a helyénvaló és igazságos tettek megítélésére. A kötelességek és viselkedési szabályok fogalmán itt erkölcsi tulajdonságok helyett már objektív realitásokat értettek, amelyeket nem a törvényhozó határozott meg, hanem a történelem során alakultak ki a társadalmon belül. Tehát a társadalom válik minden értelem forrásává, így a társadalmi rend és az értelem összeolvadnak.¹⁵⁷

9.1.3.3. Xunzi a jó kormányzásról

Xunzi, a konfuciánus gondolkodókhoz hasonlóan szintén a jó kormányzás elérését tűzte ki célul, ami az ő gondolatrendszerében is az eszményi uralkodó kormányzásaként valósul meg. Ő viszont már nem hisz azokban a konfuciuszi gondolatokban, melyek szerint a jó kormányzás mindössze az eszményi uralkodó erényének következtében spontán valósul meg.¹⁵⁸

Xunzi jó kormányzással kapcsolatos elméletében fellelhetők a yinyang iskola ismertetőjegyei. Elméletében nagy szerepet kap a „shenming” (神明) fogalma, ami az ő

¹⁵³ SATO, 2003. 120. – 125. o.

¹⁵⁴ DOU, 2012. 241. o.

¹⁵⁵ KÓSA – VÁRNAI (szerk.), 2013. 92. o.

¹⁵⁶ DOU, 2012. 241. o.

¹⁵⁷ GERNET, 2001. 91. o.

¹⁵⁸ MASPERO, 1978. 447. o.

gondolatrendszerében az ég és a föld tökéletes természetét jelentette. Ezt a tökéletességet Xunzi szerint az ember is megvalósíthatja, ennek elérésében az emberi szív (xin 心) játszik központi szerepet. Xunzi erre vonatkozó gondolataiban megjelenik a yinyang iskola markáns hatása, ugyanis az emberi szívet egy tál vízhez hasonlítja, amelynek zavaros része leülepszik, míg tiszta része felemelkedik. Az ő gondolatai szerint, ha az eredendően rossz, zűrzavaros hajlamokkal rendelkező ember halmozza a jót és tökéletesíti erényeit, szíve lenyugszik, tiszta része felemelkedik, zavaros része leülepszik, megjelenik benne az ég és föld formája, tehát eléri a „shenminget”, magasabb rendű erényekkel rendelkező személlyé válik.¹⁵⁹ Az én olvasatom szerint tehát a jó kormányzás tehát akkor valósul meg, ha egy eredendően rossz természetét megváltoztatni képes ember ül a trónon.

Az ő gondolataiban a jó kormányzás részben a „nevek kijavításán”, valamint a büntetések és jutalmak helyes alkalmazásán keresztül valósul meg. A jó kormányzást tehát az eszményi uralkodó valósítja meg, aki – parancsainak érthetősége végett - első lépésként kijavítja a neveket, majd a szertartások segítségével rendet teremt a világban. A rend fenntartásának módja pedig a helyes útról letértek szigorú megbüntetése.¹⁶⁰

Xunzi, Konfuciuszsal és Menciuszal ellentétben nem vallja azt, hogy a jó uralkodónak a régi eszményi uralkodók, Yao és Shun kormányzását kell követnie. Véleménye szerint a régi korok eszményi uralkodói olyannyira messze vannak a múltban, hogy az ő korában uralkodók nem ismerhetik meg őket elegendő részletességgel, ezért jobb a későbbi korok eszményi uralkodóit utánózni, akikről többet tudnak.¹⁶¹

9.2. Zhuangzi, a taoista tanok i. e. IV.-III. századi képviselője

9.2.1. Zhuangzi tanításáról általánosságban

Zhuangzi i.e. 369 – i.e. 286 között élt, tanításának középpontjában a viszonylagos boldogság elérése áll, amihez természetünk szabad kiteljesítése vezet el. Ez úgy érhető el, ha természetes képességünket, a bennünk lakozó „det” (ami a „daóból” származik) szabadon és a maga teljességében gyakoroljuk. A szabad kiteljesítés elérésével kapcsolatban Zhuangzi különbséget tesz „természetes” és „emberi” (mesterséges) út között. Szerinte a természetes út követése boldogsághoz és jósághoz vezet, míg az emberi úton haladva fájdalom és gonoszság vár ránk.¹⁶² Laozi szerint a „dao”, a dolgok világának törvénye, a dolgokban való jelenlétéből fakadóan megismerhető a dolgokon való elmélkedéssel. Zhuangzi elméletében a „dao” a

¹⁵⁹ P. SZABÓ, 2007. 186. – 188. o.

¹⁶⁰ MASPERO, 1978. 448. o.

¹⁶¹ MASPERO, 1978. 450. – 451. o.

¹⁶² FENG, 2003. 142. – 143. o.

dolgok jelenésvilágán túl van, ezért annak megismeréséhez a pusztá elmélkedés nem elég, ahhoz szükség van a mindenségben való panteisztikus feloldódásra. Laozi elvont törvény fogalma Zhuangzi tanaiban már szinte természetfeletti erővé alakul át, az Öreg mester ismeretelméleti racionalizmusa pedig nála már a miszticizmus jegyeit mutatja. A Zhuangzi a szubjektív idealizmus felé hajló mű, a Laozi materializmus felé irányuló objektív idealizmusával szemben.¹⁶³

9.2.2. Zhuangzi elmélete a jó kormányzásról

Zhuangzi erre építette a jó kormányzással kapcsolatos elméletét is. Ellenezte a formális kormányzati apparátussal való kormányzás módszerét és a „nem-kormányzást” tartotta követendő útnak. Szerinte a törvényekkel való igazgatás korlátozza az embereket, ahogy a lovat is akadályozza, ha zablát vetnek rá. Tehát a törvényekkel kormányzó uralkodó mesterségeset teremt a természetes helyett, amelynek eredménye csak szenvedés és boldogtalanság lehet. Ezek alapján levonható a következtetés, hogy a jó kormányzás módszere Laozi és Zhuangzi nézeteiben egyaránt a „nem-kormányzást” jelenti, indokaik azonban különbözőek. Laozi elméletét saját, általános alapelvére alapozta, mely szerint a „dao” mozgása a visszafordulás, így minél inkább kormányozni akar valaki, annál kevésbé lesz sikeres. Zhuangzi „nem-kormányzásának” alapja azonban a „természetes” és „emberi” különbözősége: minél inkább felülkerekedik a mesterséges a természetesen, annál kevésbé lesz sikeres a kormányzás.¹⁶⁴

9.3. A konfuciánus ortodoxia Han-kori kialakulása

9.3.1. Dong Zhongshu, a konfuciánus ortodoxia kialakítója

Az i. e. 179 – i. e. 104. között élt Dong Zhongshu előkelő családból származott, így volt lehetősége írástudói tevékenységének áldozni életét. A Han dinasztia egyik emblematikus uralkodója, Wudi i. e. 140-ben, trónra lépésének évében körlevélben kérte ki a birodalom nagy gondolkodóinak véleményét a kormányzásról. Dong Zhongshu válaszlevele nyerte el a császár tetszését legjobban, amiért tanácsadói pozícióval jutalmazták, élete későbbi szakaszában viszont az uralkodó megsértéséért börtönbe zárták, majd kegyelmet kapott, miután már nem vállalt hivatalt, hanem visszavonultan élt haláláig.¹⁶⁵ Fő műve a *Tavaszkok és Őszök gyöngysora* (Chunqiu fanlu 春秋繁露), mely az ortodox konfuciánus doktrína legteljesebb összefoglalása.¹⁶⁶

¹⁶³ TÓKEI, 2005. 54. o.

¹⁶⁴ FENG, 2003. 145. o.

¹⁶⁵ TÓKEI, 2005. 16. o.

¹⁶⁶ KÓSA – VÁRNAI (szerk.), 2013. 107. o.

9.3.2. Dong Zhongshu elévülhetetlen érdemei

A híres kínai vizsgarendszer első formáit a császár Dong Zhongshu leveleinek hatására alkotja meg. A vizsgarendszer a kínai civilizáció stabilizálódásának legfőbb biztosítója volt, intézményesítette a hivatalnoki réteget. Dong Zhongshu nagy hatással volt a legista gondolkodás, amelyek eredményeképp megjelenik a törvények és intézmények megváltoztatásának igénye. Dong Zhongshu legfőbb érdeme azonban, hogy neki köszönhetően vált a konfucianizmus a Han-dinasztia uralkodó ideológiájává, amely máig érvényesülő hatásokat mutat a kínai gondolkodásban. A konfucianizmus ekkor alakította ki a maga ortodoxiáját, amely tekintetben több évszázadon át nem fejlődött tovább.¹⁶⁷ Neki köszönhető továbbá, hogy i. e. 124-ben létrejött a Császári Akadémia, amelynek feladata az öt Kanonikus mű (Dalok könyve, Változások könyve, Írások könyve, Tavaszok és őszi krónikája, Szertartások feljegyzései) tanulmányozása volt.¹⁶⁸

9.3.3. Dong Zhongshu politikai filozófiája

Politikai filozófiájára nagy hatást gyakorolt a yinyang iskola, melynek metafizikai elméleteit ötvözte a konfuciánus társadalmi és politikai elméletekkel, ugyanakkor gondolataiban fellelhetők a legizmus és a motizmus ismertetőjegyei is.¹⁶⁹ Szerinte a kormányzat feladata az emberek fejlődésének elősegítése. Az uralkodó jutalmak és büntetések segítségével kormányoz, melyek a négy évszak váltakozásán alapulnak. A négy évszak mintája adta meg az alapját a kormányzás szervezetének is: a kormányzati hivatalnokokat négy osztályba sorolták, valamint a hivatali tisztségviselőknek három segítője volt, hiszen egy évszakban is három hónap van.¹⁷⁰

Dong Zhongshu beolvasztja elméletébe a „yinyang” iskola elméleteit, amivel a misztika irányában fejleszti tovább a konfucianizmust.¹⁷¹ Annak ellenére, hogy egyetért azzal az elmélettel, amely szerint a „yin” és „yang” harmóniában kell hogy legyen, a „yangot” mégis feljebb helyezi a hierarchiában.¹⁷² Gondolkodásában kiemelt szerepet kapott az ember és az Ég bensőséges kapcsolata, mely mély hatást gyakorolt a kínai politikai gondolkodás egészére. Elmélete szerint a földi kormányzat hibái a természetben rendkívüli jelenségeket, katasztrófákat eredményeznek.¹⁷³

¹⁶⁷ TÖKEI, 2005. 17. o.

¹⁶⁸ KÓSA – VÁRNAI (szerk.), 2013. 118. o.

¹⁶⁹ KÓSA – VÁRNAI (szerk.), 2013. 109. o.

¹⁷⁰ FENG, 2003. 246. o.

¹⁷¹ TÖKEI, 2005. 17. o.

¹⁷² KÓSA – VÁRNAI (szerk.), 2013. 111. – 112. o.

¹⁷³ FENG, 2003. 246. o.

Ezen elméletéhez teleológiai és mechanisztikus magyarázatot fűzött. A teleológiai magyarázat szerint az emberi kormányzás hibái dühöt váltanak ki az Égből, ami természeti csapások és baljós előjelek formájában – nap- és holdfogyatkozás, földrengések, aszályok, áradások – jut kifejezésre. Az ilyen előjelek funkciója, hogy figyelmeztesse az uralkodót hibái kijavítására. A mechanisztikus magyarázat szerint az emberi világ fonákságai zavart okoznak a természet rendjében, hiszen „minden dolog magához engedi azt, ami hasonló és kerüli azt, ami különbözik tőle.”¹⁷⁴

9.5. Wang Chong, az uralkodás és a természeti jelenségek kapcsolatának elvetője

9.5.1. Wang Chong általános tanításai

Wang Chong i. sz. 27. – 97. közt élt, nagyjából egy századdal az után, hogy a konfucianizmus állami ideológiává vált.¹⁷⁵ Szegény családból származott, de kivételes emlékezőtehetsége lehetővé tette, hogy a Császári Akadémián tanulhasson. Egyetért azzal a főszabállyal, mi szerint a világ jelenségei a „yin” és „yang” váltakozásának eredményei. Úgy gondolja azonban, hogy vannak olyan dolgok, amik nem magyarázhatók meg ezzel az elmélettel, mint például a napok hosszúsága vagy rövidsége és a napfogyatkozás. Azt a nézetet is elfogadja, hogy a természeti katasztrófák a „yin” és „yang” viszályának eredményei,¹⁷⁶ ugyanakkor elveti azt az alapelvet, amely szerint ez az Ég csalódottságának megnyilvánulása, az ő gondolataiban ezek alapvetően spontán folyamatok.¹⁷⁷ Legfőbb műve a „Mérlegelések” (Lunheng),¹⁷⁸ amely 85 fejezetből áll (amiből egy elveszett), elkészülésének ideje i.sz. 82. - 83.¹⁷⁹

9.5.2. Wang Chong elmélete a jó kormányzásról

Wang Chong jó kormányzással kapcsolatos elméletének egyedisége abban áll, hogy elvetette azt a nézetet, mely szerint uralkodás és a természeti jelenségek, valamint uralkodó erénye és az alattvalók viselkedése szoros kapcsolatban állnak egymással. A rend és felfordulás szerinte nem a kormányzás mikéntjének függvénye, hanem az elrendelésen, tehát az uralkodó hatalmán kívül álló erőkön múlik. Véleménye szerint a „yin” és a „yang”, valamint az égalatti harmóniájának biztosítására irányuló törekvések feleslegesek, hiszen ezt a két erőt nem befolyásolhatja az uralkodó tevékenysége. Az ő gondolatai alapján természeti katasztrófák idején a jó uralkodó is tehetetlen, valamint a jó uralkodók idején is történtek

¹⁷⁴ FENG, 2003. 248.o.

¹⁷⁵ SELIN (szerk.), 1997. 1002. o.

¹⁷⁶ KÓSA – VÁRNAI (szerk.), 2013. 343. o.

¹⁷⁷ SELIN (szerk.), 1997. 1002. o.

¹⁷⁸ KÓSA – VÁRNAI (szerk.), 2013. 336. o.

¹⁷⁹ SELIN (szerk.), 1997. 1002. o.

természeti csapások, ezen az uralkodó erénye alapvetően nem változtat. A nép rendeltetészerű viselkedése pedig részben ezektől a természeti jelenségektől is függ, tehát amennyiben nincs katasztrófa, akkor a nép sem lázad fel. Gondolataiban továbbá megjelenik a nép jólétének fontossága; szerinte az éhes gyomor a zűrzavar forrása, a teli gyomor pedig a rend eredője. Véleménye szerint a rend, illetve káosz váltakozásával kapcsolatban az ember annyit tehet, hogy figyeli a természetben fellelhető jeleket, amelyek a változás közeledtét jelzik, így felkészülhet az elkövetkezendő időkre. Egy csapás bekövetkezte nem elkerülhető, az uralkodó nem lehet hatással az Ég működésének következtében végbemenő folyamatokra, tehát az ország elrendelése is független attól, hogy az uralkodó jó, vagy rossz. Wang Chong ugyanakkor hisz az élet körforgásában, mely szerint virágzást hanyatlást követ, ezzel szemben pedig az ember semmit sem tehet.¹⁸⁰

Wang Chong tanítása az én olvasatomban tehát kvázi leveszi a terhet az uralkodóról és az ország jólétét, vagy sanyarú sorsát a természet spontán folyamatainak „hatáskörébe” helyezi. Ebből fakadóan szerinte a jó kormányzás nem az uralkodó tevékenységének, hanem a természet harmóniájának köszönhető.

9.6. Az „út” újraértelmezése – a neotaoizmus

9.6.1. A neotaoizmus és a neotaoista gondolkodók

A neotaoizmus új szó az i. sz. 3. – i. sz. 4. században elterjedt „xuanxueként” (玄学), vagyis „titkos tanításként” ismert filozófiai irányzatra, amely a taoista hagyományok folytatója volt. Az iskola két legfontosabb képviselője Xiang Xiu (kb. i. sz. 221 – kb. i. sz. 300) és Guo Xiang (meghalt kb. i. sz. 312-ben) volt, akik kommentárt írtak a Zhuangzi című alkotáshoz, melyben újraértelmezték számos taoista alapelv, köztük a „dao” fogalmát. Az ő gondolataikban a „dao” már a „wu” (无) azaz a „semmi” fogalmával egyenlő, ami Laozi és Zhuangzi tanaiban „névnélküliséget” jelentett. Laozi és Zhuangzi szerint a „dao” nem egy dolog, ebből fakadóan névvel nem nevezhető. A Xiang-Guo értelmezés szerint a „dao” semmissége nem a „névnélküliséget” jelenti, hanem a szó szoros értelmében „semmit” jelent, ami mindenhol jelen van.¹⁸¹

9.6.2. A neotaoizmus a jó kormányzásról

Xiang és Guo elmélete szerint az univerzum állandó mozgásban van, ebből fakadóan a társadalom és az ember igényei is folyamatos változáson mennek keresztül. Szerintük az egykor helyénvaló intézmények és erkölcsök nem feltétlenül alkalmazhatóak egy másik

¹⁸⁰ KÓSA – VÁRNAI (szerk.), 2013. 374. – 376. o.

¹⁸¹ FENG, 2003. 272. – 273. o.

korban. Az ő álláspontjuk az, hogy a jó kormányzás nem a régi uralkodók kormányzati módszerein keresztül, hanem az új körülményekhez folyamatosan alkalmazkodó intézkedésekkel valósulhat meg. A neotaoista álláspont szerint az új intézményeknek és erkölcsöknek spontán, természetes módon kell kialakulniuk, valamint az újonnan kialakult erkölcsök és a régiek között nincs alá-fölé rendeltség.¹⁸²

10. IDŐTÁLLÓ PRINCÍPIUMOK VAGY FOLYAMATOSAN VÁLTOZÓ INTÉZMÉNYRENDSZER? NEM-CSELEKVÉS VAGY A NÉP SZOLGÁLATA? KONKLÚZIÓ

A fentiek alapján elmondható tehát, hogy a kínai gondolkodók elméleteiben kiemelt pozíciót kapott a jó kormányzás és annak megvalósítása. A dolgozatom elején felvetett kérdésekre a válaszok tehát a következők:

1. Mi az oka az ókori kínai filozófia sokszínűségének, a filozófiai irányzatok sokaságának?

A filozófiai sokszínűség oka egyértelműen a Tavasz és Ősz korszak (i.e. 8. sz. – i. e. 5. sz.), valamint a Hadakozó Fejedelemségek (i.e. 5. sz. - i. e. 3. sz.) korszakára jellemző széttagoltság, amely problémára nyújtottak különböző megoldási módokat az egyes irányzatok.

2. Miben látták az egyes filozófiai irányzatok a jó kormányzás titkát?

Konfuciusz, első tanítóként az időtől függetlenül helytálló princípiumokban, az erényekben látta a jó kormányzás kulcsát, míg a legizmus a folyamatosan változó körülményekhez igazodó intézményeket tekintette megoldásnak. Mozi az egyetemes szeretet kiterjesztésével akarta helyreállítani a társadalmi rendet, míg a taoisták a közösségből való kivonulás módszerével tervezték megvalósítani az eszményi állapotot, a yinyang iskola szerint pedig a jó kormányzás az olyan uralkodói intézkedéseken keresztül valósul meg, amelyek harmóniában állnak a természettel. Számos ókori gondolatnak közös vonása az, ami az általam a bevezetésben felvázolt ókori világképhez kapcsolódik: a kínai uralkodó helyes viselkedésétől tették függővé az egész világ rendjét. A kínai nagyhatalmi öntudat, amely a „Középső Birodalom” koncepciójából ered, az ókorban döntő mértékben befolyásolta a jó kormányzással kapcsolatos elméleteket.

3. A kezdetekben kialakult tanok mennyiben változtak az idő múlásával?

A modellalkotó gondolatoknak azonban – elévülhetetlen érdemeik ellenére – idővel alkalmazkodniuk kellett a történelem okozta változásokhoz. Még a megrendíthetetlennek hitt

¹⁸² FENG, 2003. 276. – 277. o.

morális értékekre épülő konfucianizmus sem tudott ellenállni az idő múlásának és az új értékek megjelenésének. Előbb Menciusz és Xunzi, majd Dong Zhongshu reformálta meg az Első Tanító dogmáit, az alaptanítások megőrzésével. A legizmus, mint irányzat magában foglalta a folyamatos változást és a „nem-cselekvő” taoisták tanai is folyamatos fejlődésen, változtatásokon mentek keresztül.

A dolgozat célja a jó kormányzással kapcsolatos elméletek, illetve azok történeti változásainak bemutatása volt. Véleményem szerint ezek a gondolatok a mai napig markánsan jelen vannak a Kínai Népköztársaság politikai életében, ám korántsem mondható el, hogy kifejezetten egy iskola jegyeit hordozza magában az ország politikája. A mai politikai döntéshozatalban ugyanúgy fellelhetők mind a konfucianizmus, mind pedig a legizmus karakterisztikus jellemzői, tehát elmondható, hogy a jelenlegi kínai döntéshozók a régi tanok egyfajta szintézisét alkalmazzák. Ebből kiindulva pedig végkövetkeztetésként levonható, hogy a Kínai Népköztársaságban jelenleg zajló folyamatok megértéséhez sok más dolog mellett az is elengedhetetlen, hogy tisztában legyünk az ország eddigi történetét markánsan befolyásoló filozófusok gondolataival, téziseivel.

Felhasznált irodalom:

- BUCKLEY EBREY, P. (szerk.) (1993): *Chinese Civilization, A Sourcebook*. (2. kiadás), The Free University Press, New York.
- BURGH, H. (2007): *Kína – barát vagy ellenség?* HVG kiadó, Budapest.
- CHANG, K. (1983): *Art, Myth and Ritual: The Path to Political Authority in Ancient China*. Harvard University Press, Cambridge.
- DOU, Y. (2012): *Oriental Classics – Ancient Chinese Philosophies Pre – Qing Dynasty*. Heilongjiang People's Publishing House, Harbin.
- FENG, Y. (2003): *A kínai filozófia rövid története*. Osiris Kiadó, Budapest.
- GERNET, J. (2001): *A kínai civilizáció története*. Osiris kiadó, Budapest.
- JORDÁN GYULA (2008): „Az ég magas, a császár messze van” – *Igazságszolgáltatás, jog és politika Kínában*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest
- KOHN, L. (2009): *Introducing Daoism*. Routledge, New York.
- KÓSA GÁBOR – VÁRNAI ANDRÁS (szerk.) (2013): *Bölcselek az ókori Kínában*. Magyar Kína-kutatásért Alapítvány, Budapest.
- KULCSÁR KÁLMÁN (2007): *Kína a világpolitikában*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- LAI, K. (2008): *An Introduction to Chinese Philosophy*. Cambridge University Press, Cambridge.
- MASPERO, H. (1978): *Az ókori Kína*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- P. SZABÓ SÁNDOR (2000): Tudomány és természetfilozófia az ókori Kínában. in: ROPOLYI LÁSZLÓ-SZEGEDI PÉTER (szerk.) (2000): *A tudományos gondolkodás története*. ELTE, Eötvös Kiadó, Budapest.
- P. SZABÓ SÁNDOR (2003): *A kínai erkölcs és a szülők tisztelete*. Kossuth Kiadó, Budapest.
- P. SZABÓ SÁNDOR (2007): *A Yin és a Yang fogalma az ókori kínai természetfilozófiában és gondolkodásban – A Hadakozó Fejedelemségek időszakának (i. e. 481. – i. e. 221.) második fele*. Doktori disszertáció, ELTE-BTK.
- P. SZABÓ SÁNDOR (2012): Alkotmányos berendezkedés és kormányzás Kínában. in: P. SZABÓ SÁNDOR (szerk.) (2012): *A Sárkány közbelép – Kína nemzetközi kapcsolatai, gazdasága és közigazgatási rendszere a 21. században*. Nemzeti Közszoigazlati Egyetem, Kínai Közigazgatás-, Gazdaság- és Társadalomkutató Központ, Budapest.
- POLONYI PÉTER (1988): *Kína története*. Kozmosz könyvek, Budapest.

- SALÁT GERGELY (2003): *Büntetőjog az ókori Kínában – Qin állam törvényei a shuihudi leletek alapján*. Balassi Kiadó, Budapest.
- SATO, M. (2003): *The Confucian Quest for Order: The Origin and Formation of the Political Thought of Xun Zi*. Brill, Leiden.
- SELIN, H. (szerk.) (1997): *Encyclopaedia of the History of Science, Technology, and Medicine in Non-Western Cultures*. Kluwer Academic Publishers, Dordrecht.
- SHAUGHNESSY, E. (2011): *Kína*. Saxum kiadó, Budapest.
- TŐKEI FERENC (1988): *A bölcsesség útja: Ókori kínai gondolkodók írásaiból*. A bevezetőt és a jegyzeteket írta Pászka Imre. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.
- TŐKEI FERENC (2001): *Lun jü. – Konfuciusz beszélgetései és mondásai (Lun Jü) Kínaiul és magyarul*. Argumentum: Orientalisztikai Munkaközösség, Budapest.
- TŐKEI FERENC (2005): *Kínai filozófia. Ókor. I.-II.-III. kötet*. Szöveggyűjtemény. Mágiszter Társadalomtudományi Alapítvány, Budapest.
- VAN NORDEN, B. W. (szerk.) (2002): *Confucius and the Analects: New Essays*. Oxford University Press, New York.
- ZHANG, D. (2002): *Key Concepts in Chinese Philosophy*. Foreign Languages Press, Beijing.